

ГАЛИНА ДОБРОЛЬОЖА

**Методичні рекомендації
до практичних занять
із
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ**

**МОРФОЛОГІЯ. ДІЄСЛОВО ТА
ЙОГО ФОРМИ. СЛУЖБОВІ
ЧАСТИНИ МОВИ**

**для здобувачів вищої освіти
третього курсу
навчально-наукового інституту філології та журналістики
заочної форми навчання**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ
ТА ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГАЛИНА ДОБРОЛЬОЖА

**Методичні рекомендації
до практичних занять із**

**СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ
(МОРФОЛОГІЯ. ДІЄСЛОВО ТА ЙОГО ФОРМИ. СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ
МОВИ)**

Для здобувачів вищої освіти 3-го курсу
заочної форми навчання
спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література)

Житомир
Видавництво ЖДУ ім. Івана Франка
2021

ББК 81.411.1-21
Г 84
УДК 811. 161. 2 (02)

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № __ від _____ 2021 року)

Рецензенти:

Коваленко Н. Д., кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Плечко А. А., кандидатка філологічних наук, старша викладачка кафедри іноземних мов Поліського національного університету;

Приймак А. М., кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри слов'янських та германських мов Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Г 84

Добролюба Г. М. Методичні рекомендації до практичних занять із сучасної української літературної мови (Морфологія. Дієслово та його форми. Службові частини мови): методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти 3-го курсу заочної форми навчання. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2021. 45 с.

У методичних рекомендаціях до практичних занять із сучасної української літературної мови міститься розподіл навчального часу за темами (лекційна, практична, самостійна робота).

Для опрацювання запропоновано теми практичних занять, перелік теоретичних питань до кожної із них, загальний список навчальної літератури, аудиторні та домашні завдання, схеми та зразки повного морфологічного розбору самостійних, службових та окремих частин мови, питання для самоконтролю, питання до екзамену, індивідуальні завдання, зразки модульної контрольної роботи і тестових завдань.

Оскільки 2021 рік став роком видатної української поетки, громадської діячки Лесі Українки, то усі приклади-речення для дидактичних завдань і морфологічного аналізу взято із поетичних, прозових та драматургічних творів Лесі Українки.

Практичні завдання охоплюють усі розділи курсу і дають можливість перевірити рівень знань із сучасної української літературної мови (морфологія).

Сумлінне виконання завдань студентами-філологами третього курсу сприятиме ґрунтовному і системному опануванню теоретичних знань, виробленню умінь і навичок, які знадобляться вчителю-мовнику.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Навчальний курс «Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Дієслово та його форми. Службові частини мови» є найбільш важливим у процесі навчання студентів-філологів, оскільки здобувачі вищої освіти отримують основи знань з усіх рівнів мовної системи, у майбутніх вчителів формується творчий підхід до вивчення мовних явищ, виробляється науковий лінгвістичний світогляд і здібності до самостійної дослідницької праці.

Протягом п'ятого семестру студенти продовжують і закінчують вивчати морфологію сучасної української літературної мови, а саме:

самостійні частини мови: дієслово та дієслівні форми (дієприкметник, дієприслівник, дієслівні форми на *-н-о/-ен-о/-т-о*); прислівник; станівник; модальник;

службові частини мови: прийменник; сполучник; частка; дієслово-зв'язка;

окремі частини мови: інтер'єктиви: вигук, звуконаслідування.

Практичне опрацювання теоретичних тем знайшло втілення в «Методичних рекомендаціях до практичних занять із сучасної української літературної мови (Морфологія. Дієслово та його форми. Службові частини мови)» для студентів третього курсу заочного відділення.

Мета викладання освітньої компоненти «Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Дієслово та його форми. Службові частини мови» – формування в майбутніх учителів-словесників та філологів системи лінгвістичних знань з морфології сучасної української літературної мови, вироблення в них чітко сформованих умінь і навичок вільного володіння граматичними, морфологічними і лексичними нормами літературної мови.

Основними **завданнями** курсу є вивчення таких проблем:

- * граматика та її предмет;
- * граматична категорія;
- * граматична форма слова;
- * граматичне значення слова;
- * морфологія як учення про форми слова;
- * частини мови та принципи їх виділення в українській мові;
- * принципи класифікації частин мови в сучасному мовознавстві;
- * гомогенна класифікація частин мови;
- * гетерогенна класифікація частин мови;
- * розширення лінгвістичного кругозору завдяки опрацюванню альтернативних теорій мовознавців (В. Горпинича, І. Вихованця, К. Городенської та ін.);
- * поділ частин мови на повнозначні (самостійні), неповнозначні (службові) та окремі;
- * отримання студентами глибоких теоретичних знань з розділу «Морфологія: іменні і службові частини мови»;
- * вироблення практичних навичок з морфології;
- * удосконалення мовної та мовленнєвої підготовки майбутніх учителів;
- * досконале оволодіння граматичними, словотвірними, лексичними нормами сучасної української літературної мови, уміння правильно і аргументовано висловлювати свої думки.

Логіка і структура освітньої компоненти «Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Дієслово та його форми. Службові частини мови» та

передбачені цією програмою підходи й методи вивчення матеріалу покликані сприяти підготовці майбутніх філологів до подальшого засвоєння лінгвістичного матеріалу та формування в майбутньому фахової компетенції.

Студенти повинні знати:

- * предмет, об'єкт і завдання курсу «Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Дієслово та його форми. Службові частини мови»;
- * зміст термінів *граматика, морфологія, граматична категорія, граматична форма, граматичне значення, парадигматика*;
- * зміст понять *частина мови, самотійна частина мови, службова частина мови, окрема частина мови*;
- * різновиди самотійних частин мови;
- * лексичні та граматичні ознаки кожної самотійної частини мови;
- * різновиди службових частин мови;
- * службові функції кожної із службових частин мови;
- * різновиди окремих частин мови;
- * особливості семантики та граматичних ознак інтер'єктивів;
- * різні підходи до класифікації частин мови;
- * особливості та послідовність виконання повного морфологічного аналізу слова.

Студенти повинні вміти:

- * розрізняти самотійні, службові та окремі частини мови;
- * визначати належність слова до певної частини мови;
- * визначати загальнодієслівні ознаки дієслова: вид, перехідність, стан;
- * визначати частководієслівні ознаки дієслова: спосіб, час, число, рід;
- * утворювати парадигматику дієслова певного способу та/або часу;
- * утворювати основи інфінітива і теперішнього часу, визначати за основами клас і дієвідміну;
- * визначати морфемну будову та словотвір дієслова;
- * визначати дієслівні, прикметникові та власні ознаки дієприкметника;
- * утворювати дієприкметникові форми;
- * визначати морфемну будову та формотворення дієприкметника;
- * визначати дієслівні, прислівникові та власні ознаки дієприслівника;
- * утворювати дієприслівникові форми;
- * визначати морфемну будову та формотворення дієприслівника;
- * давати повну лексико-граматичну характеристику дієслівним формам на *-н-о/-ен-о/-т-о*;
- * давати повну лексико-граматичну характеристику станівника;
- * давати повну лексико-граматичну характеристику модальника;
- * визначати семантичний тип прийменника;
- * визначати словотвір та будову прийменника;
- * правильно писати складні та складені прийменники;
- * визначати сполучники за способом уживання;
- * визначати сполучники за синтаксичною ознакою;
- * розрізняти сполучники та сполучні слова;
- * визначати словотвір та будову сполучника;
- * правильно писати складні та складені сполучники;
- * визначати групу часток за значенням і функцією;
- * визначати словотвір та будову частки;

- * правильно писати складні та складені частки;
- * розрізняти інтер'єктиви – вигуки і звуконаслідування;
- * визначати семантичний тип вигука;
- * визначати словотвір та будову вигука;
- * визначати семантичний тип звуконаслідування;
- * визначати будову вигука;
- * правильно писати та пунктуаційно виділяти інтер'єктиви.

Методичні рекомендації підготовки до практичних занять:

1. Підготувати відповіді на теоретичні питання, користуючись навчальним посібником (*Добролюбова Г. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Дієслово та його форми. Службові частини мови: навчальний посібник для очного, заочного та дистанційного навчання здобувачів вищої освіти ННІ ФЖ. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка. 2021. с.) та/чи підручниками, навчальними посібниками, курсами лекцій, монографіями з основного і додаткового списку літератури.*
2. Виконати запропоновані практичні завдання, які дібрані автором самостійно та укладені відповідно до змісту навчальної і робочої програм з урахуванням надмірного наповнення освітньої компоненти матеріалом і незначної кількості навчального часу, який відведено на опрацювання. Для перевірки правильності виконання практичних завдань слід користуватися матеріалами лекцій, словниками та іншою довідковою літературою.
3. Закріпити знання та навички допоможе повний морфологічний аналіз вивчених частин мови та їхніх форм. Для дотримання чіткої послідовності під час повного морфологічного аналізу бажано користуватися схемами, які подано за:
Богдан М., Власенко В., Конторчук Г. Сучасна українська літературна мова. Лексичний, фонетичний і граматичний аналізи. Ж.: ПЦ ЖДПУ, 2001. 135 с.;
Добролюбова Г. Методичні рекомендації до практичних занять із сучасної української літературної мови (Морфологія. Дієслово та його форми. Службові частини мови). Житомир: Вид-во ЖДУ, 2021. с.;
Прус В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Зразки розборів. Ж.: ПЦ ЖДПУ, 2011. 176 с.
4. Дати відповіді на питання для самоконтролю.
5. Визначити проблемні питання, з якими необхідно звернутися на консультацію до викладача.

Алгоритм підготовки:

- * потрібно визначити порядок підготовки навчального матеріалу, оскільки мають бути розглянуті всі питання, запропоновані в плані заняття;
- * взяти в бібліотеці університету (читальному залі, на кафедрі української мови, купити/позичити) джерела, зазначені у списку основної літератури. При підборі літератури доречно скористатися бібліотечними каталогами (алфавітними, предметними);
- * визначити розділи, у яких розкрито питання заняття;
- * прочитати ці розділи;
- * скласти план (простий чи складний) відповіді на кожне питання;
- * визначити основні поняття, які необхідно засвоїти;

- * проаналізувати, як опрацьований матеріал пов'язаний з іншими питаннями теми;
- * щоб краще зрозуміти і запам'ятати матеріал, потрібно скласти короткий план відповіді, таблицю, схему;
- * визначити проблеми в опрацьованому матеріалі, які потребують подальших консультацій та пояснень з боку викладача;
- * дати відповіді на запитання для самоперевірки.

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ТЕМАМИ (014.01)

№	теми	всього	лекції	практ	самот
	Самостійні частини мови:				
1	Дієслово.				
2	Дієслівні форми: дієприкметник, дієприслівник, дієслівні форми на <i>-н-о</i> / <i>-т-о</i> .				
3	Прислівник. Модальник. Станівник.				
	Службові частини мови:				
4	Прийменник.				
5	Сполучник.				
6	Частка.				
7	Дієслово-зв'язка.				
	Окремі частини мови:				
8	Інтер'єктиви: вигук, звуконаслідування.				

Тема 1: ДІЄСЛОВО

ЯК САМОСТІЙНА ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНА ЧАСТИНА МОВИ

1. Дієслово як самостійна лексико-граматична частина мови, що виражає динамічну ознаку.
2. Функціонально-семантичні групи дієслів.
3. Семантичний зв'язок дієслова з іншими частинами мови. Квазі-дієслова.
4. Розрізнення дієслів дії та дієслів стану.
5. Граматичні категорії дієслів.
6. Система граматичних форм дієслів.
7. Загальна характеристика дієслівних форм.
8. Синтаксичні функції дієслова.
9. Інфінітив. Семантико-морфологічні особливості інфінітива як початкової форми дієслова.
10. Витворення інфінітива, формальні показники цієї дієслівної форми. Суфікси інфінітива. Демінутивні форми інфінітива.
11. Граматичні категорії, які властиві інфінітивним формам.
12. Функція інфінітива в синтаксичній системі української мови.
13. Функціонально-стильове навантаження інфінітивних форм у сучасній українській мові.
- Загальнодієслівні граматичні категорії
14. Загальна характеристика граматичної *категорії виду* дієслова.
15. Основні значення дієслів не/доконаного виду.

16. Поділ дієслів за ознакою виду.
17. Дієслова симетричної видової парадигми. Протиставлення форм доконаного та недоконаного виду. Способи творення видових пар.
18. Одновидові дієслова. Одновидові дієслова не/доконаного виду.
19. Двовидові дієслова.
20. Зв'язок між граматичними категоріями виду та часу дієслова. Загальна характеристика граматичної категорії не/перехідності дієслова.
21. Проблематика не/*перехідності* в історичному аспекті.
22. Класифікація перехідних дієслів. Непрямо-перехідні дієслова.
23. Характеристика неперехідних дієслів.
24. Ситуативно-перехідні дієслова.
25. Загальна дієслівна *категорія стану*.
26. Зв'язок дієслівної категорії стану з категорією не/перехідності.
27. Вивчення категорії стану з історичного погляду.
28. Поділ дієслів на стани.
29. Дієслова активного стану.
30. Дієслова пасивного стану.
31. Зворотно-середній стан дієслів.
32. Позастанові дієслова.
33. Погляди українських мовознавців на проблему класифікації дієслова за станами.
- Часткові дієслівні граматичні категорії
34. Сутність часткової дієслівної граматичної *категорії способу*.
35. Поділ дієслів за способами.
36. Дієслова дійсного способу.
37. Дієслова умовного способу.
38. Дієслова наказового способу. Питання про спонукальний і бажальний способи дієслів.
39. Вживання форм одного способу у значенні іншого.
40. Часткова дієслівна граматична *категорія часу*. Її зв'язок із категорією виду.
41. Поділ дієслів за часовою ознакою.
42. Дієслова теперішнього часу. Чергування в основі слова при творенні форми теперішнього часу.
43. Дієслова майбутнього часу. Три форми дієслів майбутнього часу.
44. Дієслова минулого часу.
45. Дієслова давноминулого часу.
46. Уживання одних часових форм у значенні інших.
47. Дієслівна *категорія особи* як вираження стосунку дії до суб'єкта.
48. Характеристика трьох особових форм дієслова.
49. Вживання одних особових форм у значенні інших.
50. Способи вираження категорії особи: синтетичний, аналітичний.
51. Дієслова з неповною особовою парадигмою.
52. Уживання дієслів з узагальнено-особовим, неозначено-особовим значенням.
53. Безособові дієслова. Власне безособові та особові дієслова у безособовому значенні.
54. Дієслівна *категорія числа*. Сутність категорії числа.

55. Засоби вираження категорії числа у відмінюваних формах дієслова – особових та родових.
56. Переносні значення категорії числа.
57. Дієслівна *категорія роду*. Вияв категорії роду у структурі дієприкметників, формах минулого та давноминулого часу дієслів дійсного та умовного способу.
58. Засоби вираження категорії роду в окремих дієслівних формах.
59. Історичний коментар щодо категорії роду у дієслівних формах сучасної української мови.
60. *Дієвідмінювання*. Критерії поділу дієслів на дієвідміни. Засоби розрізнення дієвідмін. Дієслова архаїчної групи.
61. *Дві основи дієслова*, їх структура.
62. Творення дієслівних форм від основи інфінітива.
63. Творення дієслівних форм від основи теперішнього часу.
64. *Класи дієслів*.
65. Продуктивні та непродуктивні класи дієслів як результат співвіднесеності основ інфінітива та основ теперішнього часу дієслів.
66. *Морфемне членування* дієслова.
67. Афікси, що стоять поза основою дієслова.
68. *Способи творення* дієслова.
69. Продуктивні та непродуктивні афікси.
70. *Правопис* дієслів.
71. Особливості *наголошування* дієслівних форм.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ

1. Розглянути теоретичні питання.
2. Проаналізувати таблицю співвіднесеності дієслівних форм із граматичними категоріями:

граматичні ознаки:		загальні дієслівні категорії			часткові дієслівні категорії							
		вид	перехідність	стан	спосіб	час	особа	число	рід	дієвідм.	клас	відмінюнок *
інфінітив	<i>вчити, прожити</i>	+	+	+	-	-	-	-	-	+	+	-
умовний спосіб	1 форма: <i>вчив би;</i>	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	-
	2 форма: <i>вчити б</i>	+	+	+	+	-	-	-	-	+	+	-
наказовий спосіб	<i>хай проживе, вчимо</i>	+	+	+	+	-	+	+	-	+	+	-
дійсний спосіб												
теперішній час	<i>вчу, вчать</i>	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	-

граматичні ознаки:		загальні дієслівні категорії			часткові дієслівні категорії							
майбутній час	1 форма: <i>проживу</i> ; 2 форма: <i>буду вчити</i> ; 3 форма: <i>вчитиму</i>	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	-
минулий час	<i>вчив, прожила</i>	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
давнімину-лий час	<i>був прожив</i>	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
дієслівні форми												
дієприкметник	<i>змоклий, вишитий</i>	+	+	+	-	+	-	+	+	-	-	+*
дієсл. форми на -но/-то	<i>казано, прожито</i>	+	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-
дієприслівник	<i>кажучи, уставши</i>	+	+	+	-	-**	-	-	-	-	-	-

* Відмінок визначається тільки у дієприкметнику!

** Час у дієприслівнику не визначається!

3. Визначити загальні дієслівні категорії в дієсловах:

1. Сором хилитися, / Долі коритися!¹
2. Там ще гірше серденько тобі заболить...
3. Геть далеко в морі кораблі видніють. / Бачу здалеченька, / Як виразно щогли тонкії чорніють / Проти місяченька.
4. Там стиха шепочуть зеленії віти...
5. Он латані ниви, / Неначе плахти навкруги розляглись; / Потім укрили все хмари ті сиві / Душного диму, з очей скрився ліс, / Гори веселі й зелені долини.
6. Згинули раптом, як любії сни...
7. Красо України, Подолля! / Розкинулось мило, недбало!
8. Здалека луна / Пугача віщого крик – гук єдиний.
9. Двічі на рік пишні квіти / Та не процвітають...

4. Визначити часткові дієслівні категорії в дієсловах:

1. І, може, заграє та кобза вільніше, / Ніж тихії струни мої...
2. Хоч на мене пригодонька, / Та я нею не журюся.
3. Плинь, моя пісне, як хвиля хибкая, – / Вона не питає, куди вона плине.
4. Линь, моя пісне, як чайка прудкая, – / Вона не боїться, що в морі загине.
5. Шуми, як той шум, що круг човна вирує!

¹Тут і далі цит. за: Леся Українка. Усі твори в одному томі // передмова М. Литвинця. К., Ірпінь: ВТФ Перун. 2008. 1376 с.

6. Мусить пташка малесенька дбати, / Де б водиці дістати краплинку, / Де під снігом поживку шукати.
7. Коли я смуток свій на струни клала, / З'являлася ціла зграя красних мрій...
8. Здається, тільки що промчалась тут біда, / Мов хуртовина грізна, раптова.
9. Вставай, хто живий, в кого думка повстала, / Година для праці настала.

5. Виконати повний морфологічний розбір дієслів за схемою і зразком.

1. Речення з дієсловом для розбору.
2. Аналізована словоформа, на яке питання відповідає.
3. Лексичне значення (назва дії чи стану).
4. Частина мови.
5. Початкова форма.
- Загальні дієслівні ознаки: 6. Вид. 7. Перехідність. 8. Стан.
- Часткові дієслівні ознаки: 9. Спосіб. 10. Час. 11. Особа. 12. Число. 13. Рід.
14. Основа інфінітива та основа теперішнього (або теперішнього-майбутнього) часу.
15. Клас.
16. Дієвідміна.
17. Морфемний аналіз.
18. Словотвірний аналіз.
19. Наголос.
20. Правопис.
21. Синтаксична функція у реченні.

Вже й сон-трава перецвітати стала. От-от зозулька маслечко сколотить (Леся Українка).

Перецвіта'ти – що робити?, назва стану, дієслово, п.ф. *перецвітати*, недок. вид, неперех., позастан., осн.інф. *перецвіта-*, осн. теп.ч. *перецвіт-*, неprod.клас, І д/в, морф. ан.: пере-цвіт-а-ти, сл. ан.: тв. сл. *цвісти*, тв. осн. *цвіс-*, до тв. осн. додали: *пере-* + *цвіс-* (с/т) + *-а-* (*-ти*), преф.-суф. сп/сл.; частина складеного дієслівного присудка.

Сколо'тить – що зробить?, назва дії, дієслово, п.ф. *сколотити*, док. вид, перех., акт. ст., дійсн. сп., майб. час, 3 ос., одн., осн.інф. *сколоти-*, осн. теп.-майб. ч. *сколот'-*, 5 prod.кл, II д/в, морф. ан.: с-колот-ить, сл. ан.: преф. *с-* + до тв. сл. *колотити*, префіксальний спосіб сл/тв.; присудок.

1. До тебе, Україно, наша бездольная мати, / Струна моя перша озветься. / І буде струна урочисто і тихо лунати, / І пісня від серця полетиться¹.
2. Полине [пісня] за синєє море, полине за гори, / Літатиме в чистому полію.
3. Хотіла б я піснею стати / у сюю хвилину ясну...
4. Мусить пташка малесенька дбати, / Де б водиці дістати краплинку, / Де під снігом поживку шукати.
5. Лунали б тоді мої мрії / І щастя моє таємне...
6. Прилинь до мене, чарівнице мила, / І запалай зорею наді мною, / Нехай на мене промінь твій впаде....
7. Будуть приходити люди, / вбогі й багаті, веселі й сумні, / радощі й тугу нестимуть мені...
8. Не співайте мені сеї пісні, / Не вражайте серденька мого!
9. Я на гору круту крем'яную / Буду камінь важкий підіймать.
10. Та дарма! Поки ясне ще око, / Не здіймаймо журливих розмов!
11. Хай же та мрія із думкою вкупці / Лине в незнані світа, – / Крил не втинай сизокрилій голубці, / Хай вона вільно літа!
12. Я тільки думкою на світі буду жить...

13. Хто тільки йтиме по сходах, – задують, / Кинувши скелею в нього тяжкою...
 14. Хай я загину, та хай сяє мило / Над людьми сонцем правда і надія!
 15. Як яснее сонце/ Закине свій промінь ясний / До тебе в віконце...
 16. Моя душа ніколи не забуде / того дарунку, що весна дала...
-
17. Буде шарпати буря вітрила, / Пожене геть по темному морю.
 18. З вітром весняним сосна розмовляла, / Вічно зелена сосна. Може, квіти зійдуть – і настане / Ще й для мене весела весна.
 19. Вітер хвилю б'є та крутить, / Та шумить-ридає.
 20. Не плач, моя роже, / Весна переможе!
 21. Літо краснее минуло, / Сніг лежить на полі; / Діти з хати виглядають / В вікна ... шкода волі!
 22. Нехай мої співи літають / По рідній коханій моїй стороні.
 23. Сніг з морозом поморозив / Всі на полі квіти... / Деся зима та не скінчиться! - / Нарікають діти. / Ждіте, ждіте, Любі діти! / Літо знов прилине, / Прийде мила годинонька, / Як зима та згине.
 24. Дощі ваші дрібненькі / Обернуться в перли дрібні...
 25. Мамо, іде вже зима, / Снігом травцю вкриває, / В гаю пташок вже нема...
 26. Спів пташині потіха одна, – / Хоч голодна, співа веселенько, / Розважає пташине серденько...
 27. Якщо прийде журба, то не думай її / Рознести у веселошах бучних / За столом, де веселії друзі твої / П'ють-гуляють при покличах гучних.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Яка частина мови називається дієсловом?
2. Якими морфологічними засобами виражається категоріальне значення дії?
3. Хто з мовознавців уперше вжив термін *дієслово*?
4. Хто із класичних мовознавців вивчав українське дієслово?
5. Хто із сучасних мовознавців вивчає українське дієслово?
6. Які проблеми щодо дієслово на сьогодні залишаються нерозв'язаними?
7. На які функціонально-семантичні групи слів поділяються дієслова?
8. Як семантично пов'язані дієслова з іншими частинами мови?
9. Яким чином розрізняють дієслова дії та дієслова стану?
10. Дайте загальну характеристику усіх дієслівних форм.
11. Які синтаксичні функції виконує дієслово?
12. З'ясуйте семантико-морфологічні особливості інфінітива як початкової форми дієслова.
13. Поясніть спосіб утворення інфінітивних форм.
14. Які синтаксичні функції виконує інфінітив?
15. Які загальнодієслівні категорії властиві дієслову і всім дієслівним формам?
16. Яка загальна характеристика граматичної категорії виду дієслова?
17. Яким чином поділяються дієслова за ознакою виду?
18. З'ясуйте основні значення дієслів недоконаного виду.
19. З'ясуйте основні значення дієслів доконаного виду.

20. Які дієслова називаються одновидовими?
21. Які дієслова називаються двовидовими?
22. Яким чином пов'язані граматичні категорії виду та часу дієслів?
23. Дайте загальну характеристику граматичної категорії не/перехідності дієслова.
24. Які дієслова належать до перехідних?
25. Які дієслова належать до неперехідних?
26. Які дієслова належать до непрямо-перехідних?
27. Які дієслова належать до ситуативно-перехідних?
28. Дайте загальну характеристику граматичної категорії стану дієслова.
29. Як дієслівна категорія стану пов'язана з перехідністю дієслова?
30. Які розбіжності у поглядах українських мовознавців на дієслівну категорію стану ви знаєте?
31. Яким чином поділяються дієслова на стани?
32. Дайте характеристику дієслів активного стану.
33. Дайте характеристику дієслів пасивного стану.
34. Дайте характеристику дієслів зворотно-середнього стану.
35. Дайте характеристику позастанових дієслів.
36. Які частководієслівні категорії властиві дієслову і всім дієслівним формам?
37. У чому полягає сутність дієслівної категорії способу?
38. На які групи за способами поділяються дієслова?
39. Дайте загальну характеристику дієслів дійсного способу.
40. Дайте характеристику дієслів умовного способу.
41. Дайте характеристику дієслів наказового способу.
42. Які часові форми має сучасне українське дієслово?
43. Дайте характеристику дієслів теперішнього часу.
44. Дайте характеристику дієслів майбутнього часу.
45. Дайте характеристику дієслів минулого часу.
46. Дайте характеристику дієслів давноминулого часу.
47. Охарактеризуйте дієслівну категорію особи.
48. Яким дієсловом властива неповна особова парадигма?
49. Наведіть приклади уживання одних особових форм у значенні інших.
50. Охарактеризуйте дієслівну категорію роду.
51. Охарактеризуйте дієслівну категорію числа.
52. Поясніть принцип поділу дієслів на дієвідміни.
53. На які класи поділяються дієслова? Які формальні показники класів?
54. Які дієслівні форми утворюються від основи інфінітива?
55. Які дієслівні форми утворюються від основи теперішнього (майбутнього простого) часу?
56. Які морфеми не входять до основи дієслова?
57. З'ясуйте способи словотвору дієслова.
58. За допомогою яких префіксів утворюються дієслова?
59. За допомогою яких суфіксів утворюються дієслова?

Тема 2: ДІЄСЛІВНІ ФОРМИ: ДІЄПРИКМЕТНИК, ДІЄСЛІВНІ ФОРМИ НА -Н-О (-ЕН-О)/-Т-О, ДІЄПРИСЛІВНИК

1. **Дієприкметник** як окрема дієслівно-іменна форма. Двоїстий характер дієприкметників.
 - 1.1. Склад і творення дієприкметників.
 - 1.2. Перехід дієприкметників до класу інших частин мови (ад'єктивація, субстантивація).
 - 1.3. Стильова і частотно-функціональна специфіка дієприкметникових форм сучасної української мови (історичний коментар).
 - 1.4. Спосіб творення дієприкметників.
 - 1.5. Синтаксична функція дієприкметників. Розділові знаки при вживанні дієприкметника.
 - 1.6. Правопис дієприкметників.
2. **Дієслівні форми на -н-о (-ен-о)/-т-о** як окрема дієслівна форма.
 - 2.1. Спосіб творення дієслівних форм на -н-о (-ен-о)/-т-о.
3. **Дієприслівник** як окрема дієслівно-прислівникова форма. Загальна характеристика дієслівних та прислівникових ознак.
 - 3.1. Походження дієприслівника.
 - 3.2. Питання про другорядний присудок.
 - 3.3. Перехід дієприслівника до класу інших частин мови (адвербіалізація).
 - 3.4. Особливості використання дієприслівникових зворотів.
 - 3.5. Спосіб творення дієприслівників.
 - 3.6. Синтаксична функція дієприслівників. Розділові знаки при вживанні дієприслівників.
 - 3.7. Правопис дієприслівників.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ

1. Розглянути теоретичні питання.
2. Пригадати формотворення **дієприкметників**:

Стан ↓ / час→	теперішній	минулий	майбутній
активний ст.	+ _-уч-, -ач-	+ -л-	
пасивний ст.	+ -м-, -ом-	+ -н-, -ен-, -т-	+ буде (будуть...)

та **дієприслівників**:

недоконаний вид	1. основа теп. часу дієслова + -учи, -ачи; 2. основа інфінітива (недок. виду) + -ши, -вши
доконаний вид	основа інфінітива (док. виду) + -ши, -вши

3. Виконати повний морфологічний розбір дієприкметників за схемою і зразком.

1. Речення з дієприкметником для розбору. 2. Аналізована словоформа, на яке питання відповідає (формальне і контекстуальне). 3. Лексичне значення. 4. Назва дієслівної форми. 5. Початкова форма. <i>Дієслівні ознаки:</i> 6. Вид. 7. Перехідність (п. 6, 7 за дієсловом). 8. Стан. 9. Час. <i>Прикметникові ознаки:</i> 10. Відмінок. 11. Число. 12. Рід. 13. Морфемний аналіз. 14. Формотворчий аналіз. 15. Наголос. 16. Правопис. 17. Синтаксична функція у реченні, розділові знаки.

Духи поклали по всіх переходах / Скелі, від кручі відбити...

Відбити – які?, назва ознаки за дією, д.ф. – дієприкметник, п.ф. – *відбитий*, від перехідного дієслова док. виду *відбити*, пасивний ст., мин. час, 3.в., множ., морф.ан.: *від-би-т-и*;

формотв. ан.: до основи інфінітива *відби-* додали суфікс *-т-*, означення у складі дієприкметникового звороту, який виділяється комою.

1. Знов подолана я, не маю сил до бою... 2. Ніч. Зачинена добре убога хатина.
3. Ніч темна людей всіх потомлених скрила / Під чорні, широкії крила.
4. У замкнуті дивись вікна, / Ніде й погуляти!
5. Чи се той світ, загублений, таємний, / Забутий незабутній рай наземний...
6. Тебе вітаючи, фантазіє ясна, / Підводимо чоло, похилене в горі.
7. Снується краєвидів плетениця, / Розтопленим сріблом блищать річки...
8. І, може, тоді завітає та доля жадана / До нашої рідної хати...
9. Остатній вечір перед святами, а сукня балева багатії панни не буде скінчена!

4. Виконати повний морфологічний розбір дієслівних форм на *-н-о (-ен-о)/ -т-о* за схемою і зразком.

1. Речення з дієслівною формою для розбору.
 2. Аналізована словоформа, на яке питання відповідає.
 3. Лексичне значення (назва дії / стану з підкресленням результативності дії).
 4. Назва дієслівної форми.
- Дієслівні ознаки:* 5. Вид. 6. Перехідність. 7. Стан. 8. Час.
9. Морфемний розбір. 10. Формотворчий розбір.
 11. Наголос. 12. Правопис. 13. Синтаксична функція у реченні.

Веретена шпарко ходять; видно, не для забавки ту роботу взято.

Взято – що зроблено?, назва дії з підкресленням результативності дії, дієсл. форма на *-т-о*, докон.в., перех., пас. стан, мин. час, морф.ан.: *в-зя-т-о*, формотв. ан.: форма утворилася від давнього короткого дієприкметника середнього роду в Н.в.: *взят-о* → *взят-о* (конвертування), присудок.

5. Виконати повний морфологічний розбір дієприслівників за схемою і зразком.

1. Речення з дієприслівником для розбору.
 2. Аналізована словоформа, на яке питання відповідає.
 3. Лексичне значення (назва супровідної попередньої / наступної / одночасної дії).
 4. Назва дієслівної форми.
- Дієслівні ознаки:* 5. Вид. 6. Перехідність. 7. Стан.
8. Морфемний розбір. 9. Формотворчий розбір. 10. Наголос. 11. Правопис.
 12. Синтаксична функція у реченні, розділові знаки.

Тебе вітаючи, фантазіє ясна, / Підводимо чоло, похилене в горі.

Вітаючи – що роблячи?, назва супровідної одночасної дії, дієприслівник, недок.в., перех., акт. стан, морф. ан.: *віт-а-й-учи*, форм. ан.: до основи тепер.ч. *вітай-* додали суфікс *-учи*, обставина у складі дієприслівникового звороту, який виділяється комою.

1. Стою, прихилившись до липи, / На замковій стрімкій стіні.
2. Річка плине, берег рвучи, / Далі, далі попід кручі...
3. Там хлопчик пливе у човенці, / Закинувши удку, й свистить.
4. Я їм тоді проспівав / все, що колись ти для мене співав, / ще як напровесні тут вигравав, / мрії збираючи в гаю...
5. І несучи вагу ту страшную, / Буду пісню веселу співать.
6. Темно-червонеє світло, неначе той одблиск пожежі, / лихо віщуючи, темряву ночі розсунув.
7. Легкий, пухкий попільець / ляже, вернувшись, в рідну землю, / вкупі з вербою там зростить вербицю...

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Яка дієслівна форма називається дієприкметником?
2. Які ознаки дієслова, прикметника і власні ознаки має дієприкметник?
3. Як утворюються дієприкметники?
4. Що таке ад'єктивація?
5. Яка синтаксична функція дієприкметника?
6. Яким чином перекладаються скальковані дієприкметники на -уч/-ащ-?
7. Яка семантика дієслівних форм на -н-о (-ен-о)/-т-о?
8. Пояснити спосіб формотворення дієслівних форм на -н-о/-т-о
9. Яка дієслівна форма називається дієприслівником?
10. Які ознаки дієслова, прислівника і власні ознаки має дієприслівник?
11. Як утворюється дієприслівник?
12. Поясніть проблемний аспект у визначенні часових значень дієприслівника.
13. Що таке адвербіалізація?
14. Яка синтаксична функція дієприслівника?

Тема 3: ПРИСЛІВНИК. СТАНІВНИК. МОДАЛЬНИК

1. **Прислівник** як самостійна незмінна частина мови, що має значення ознаки іншої ознаки.
2. Синтаксична функція прислівника.
3. Класифікація прислівників за лексичним значенням.
 - 3.1. Означальні прислівники.
 - 3.2. Обставинні прислівники.
4. Ступені порівняння якісно-означальних прислівників.
5. Структура прислівникових основ.
6. Розрізнення прислівників та прислівникових сполук.
7. Перехід прислівників до класу інших частин мови.
8. Правопис прислівників.
9. Наголошування прислівників.
10. **Станівник** як самостійна частина мови.
11. **Модальник** як окремий клас слів.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ

1. Розглянути теоретичні питання.
2. Повторити семантичну класифікацію прислівників.

Означальні прислівники

розряд	питання, коментарі	приклади
якісно-означальні прислівники	відповідають на питання <i>як?</i> ; утворилися від якісних прикметників і мають ступені //	<i>ніжно, привітно, грізно, широко, молодю, байдуже, чаруюче</i>
кількісно-означальні прислівники	відповідають на питання <i>скільки?, наскільки?, як багато? якою мірою?</i>	<i>розперетричі, дуже, трохи, щент, щерт, досхочу, стократ, надвоє, мало, багато</i>
прислівники способу дії	відповідають на питання <i>як?, яким чином?</i>	<i>навпомацьки, пішки, зайцем, по-вовчи, верхи, жартома, похапцем</i>

Обставинні прислівники

розряд	питання, коментарі	приклади
прислівники місця	служать для вираження просторової локалізації дії чи стану і відповідають на питання <i>де?, куди?, звідки?</i>	<i>там, звідти, зліва, де, поблизу, поруч, вгорі, деінде, де-не-де, сюди, на кудикину гору</i>
прислівники часу	виражають різні часткові часові значення прояву ознак і відповідають на питання <i>коли?, відколи?, доки?</i>	<i>вдень, взимку, завжди, напередодні, тепер, щодня, здавна, зроду, доти, поки, повік</i>
прислівники причини	вказують на причину не/виконання відповідної дії чи стану, відповідають на питання <i>чому?, від чого?, з якої причини?</i>	<i>зопалу, спересердя, знічев'я, ненароком, здуру, згарячу</i>
прислівники мети	вказують на мету дії або намір дії, відповідають на питання <i>для чого?, навіщо?, з якою метою?</i>	<i>напоказ, на зло, навіщо, нащо, наперекір, навмисно</i>

3. Виконати повний морфологічний розбір прислівників за схемою і зразком.

<ol style="list-style-type: none"> 1. Речення з прислівником для розбору. 2. Аналізоване слово, на яке питання відповідає. 3. Частина мови. 4. Початкова форма (для якісно-означальних, що мають ступінь порівняння). 5. Розряд і група за значенням. 6. Ступінь порівняння (для якісно-означальних та прислівників деяких інших груп). 7. Морфемний аналіз. 8. Словотвірний аналіз. 9. Наголос. 10. Правопис. 11. Синтаксична функція у реченні.
<p><i>Чули ви, як <u>напровесні рано</u> / Жайворонкова пісня бриніла?</i></p> <p><u>Напровесні</u> – коли?, прислівник, обставинний (часу), морф.ан.: на-про-весн-і, словотв. ан.: прийм.-преф. на- додали до іменникової форми <i>провесні</i> (адвербіалізація), обставина.</p>

1. Стояла я слухала весну,/ Весна мені багато говорила,/ Співала пісню дзвінку, голосну / То знов таємно-тихо шепотіла.
2. Я мовчки по гаю мандрую, / А вітер шумить угорі.
3. Мрія полине із думкою вкупці / Геть у далекі світа...

4. Так твоя думка швиденько полине, / Тільки їй волю даси...
5. І верховіттям тонкої тополі / Кивають стиха, шепотять поволі...
6. Білії хмаринки, лебедині крила / Угорі гуляють...
7. Сором хилитися, / Долі коритися!
8. Там ще гірше серденько тобі заболить, / Чоло вкриють ще тяжчії хмари.
9. Геть далеко в морі кораблі видніють. / Бачу здалеченька, / Як виразно щогли тонкії чорніють / Проти місяченька.
10. Там стиха шепочуть зеленії віти...
11. Он латані ниви, / Неначе плахти навкрути розляглись; / Потім укрили все хмари ті сиві / Душного диму, з очей скрився ліс, / Гори веселі й зелені долини /
12. Згинули раптом, як любії сни... 13. Я, може, навіки іду в чужий край...
14. Красо України, Подолля! / Розкинулось мило, недбало! / Здається, що зроду недоля, / Що горе тебе не знавало!
15. Здалека луна / Пугача віщого крик – гук єдиний.
16. Двічі на рік пишні квіти / Та не процвітають...
17. Нащо даремнії скорботи? / Назад нема нам воріття! / Берімось краще до роботи, / Змагаймось за нове життя!
18. Далі все степ той без краю, / Тільки вітряк виринає де-не-де з туману; / Часом могилу стріваю. 19. Годі жартів! – крикнув згорда.
20. І буде та кобза – гучна, / Та тільки не може вона / Лунати від струн моїх тихих щиріше. 21. Великеє місто. Будинки високі, / Людей тих – без ліку!

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Яка частина мови називається прислівником?
2. Які семантичні, морфологічні та словотвірні ознаки виділяють прислівник з-поміж інших частин мови?
3. Які синтаксичні функції виконує прислівник?
4. На які два основні лексико-граматичні розряди поділяються прислівники?
5. На які розряди поділяються означальні прислівники?
6. На які розряди поділяються обставинні прислівники?
7. Як утворюються ступені порівняння якісно-означальних прислівників?
8. Які ще значеннєві розряди прислівників можуть утворювати ступінь порівняння?
Обґрунтуйте твердження.
9. Які прислівники мають відзайменникове походження?
10. Які прислівники мають відіменникове походження?
11. Які прислівники мають відчислівникове походження?
12. Які прислівники мають віддієслівне походження?
13. Які прислівники мають відприкметникове походження?
14. Які прислівники утворилися складанням кількох слів?
15. Які прислівники утворилися складанням кількох основ?
16. Що таке прислівникові сполуки?
17. Поясніть принцип переходу прислівників до класу службових слів.
18. Визначте статус, семантику, походження, синтаксичну функцію станівника.
19. Визначте статус, семантику, походження модальника.
20. Якими ознаками відрізняється прислівник, станівник та модальник? Як трактується це питання у сучасному мовознавстві?

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

Тема 4: ПРИЙМЕННИК ЯК СЛУЖБОВА ЧАСТИНА МОВИ

1. Загальна характеристика службових частин мови.
2. Прийменник. Основні підходи до визначення статусу прийменника.
3. Визначення прийменника як службової частини мови.
4. Семантичні типи прийменників. Як трактується це питання у сучасному мовознавстві?
5. Синтаксичний принцип класифікації прийменників.
6. Походження прийменників.
7. Будова прийменників. Правопис.
8. Синонімія у вживанні прийменників.
9. Антонімічні відношення у вживанні прийменників.
10. Основні значення конструкцій з первинними прийменниками.
11. Переклад російських прийменникових конструкцій українською мовою.
12. Правопис прийменників.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ

1. Розглянути теоретичні питання.
2. Повторити семантичну класифікацію прийменників.

	семантичний тип прийменника	прийменники (в укр. мові понад 2 000)	логіч. ? до прийм. + іменник	приклади
1	часові – в СУЛМ понад 40, абсолютна більшість споріднена з просторовими, проте є й винятково часові:	<i>біля, перед, після, близько, об, між, напередодні, під, протягом, на, до, одночасно з</i>	коли?, відколи?	<i>В лиху годину <u>узнаєш</u> вірну людину; Смачний як цибуля <u>після</u> чаю.</i>
2	просторові – в СУЛМ понад 200, і за їх допомогою передаються різнопланові статичні та динамічні просторові характеристики	<i>в, з, за, обіч, крізь, вперек, з-понад, на чолі, оддалік, поблизу, при, край, попри, крізь, через, к, збоку від</i>	де?, куди?, звідки?	<i>Пішли літа як вітер <u>круг</u> (простор.) світа; Побігли в (простор.) лози пасти кози; Поспішати з козами на (місця) <u>торг</u>.</i>
3	прийменники причини:	<i>з огляду на, від, за, через, з, завдяки, під впливом, внаслідок, у результаті, у зв'язку з</i>	чому?, від чого?, з якої причини?	<i>Нема ліку <u>проти</u> віку; Козак <u>з</u> біди не заплаче; Заздрий <u>од</u> чужого щастя сохне.</i>
4	прийменники мети:	<i>для, задля, ради, заради, з метою, на, в інтересах, з приводу, з нагоди, по, на випадок, за, на/у знак, у справах</i>	з якою метою?, для чого?	<i>Він носить голову тільки <u>для</u> шапки; Старий скаже <u>на</u> глум, а ти бери <u>на</u> ум. <u>На честь</u> героїв назвали сквер.</i>
5	прийменники умови:	<i>без, при, з, у, у разі, у випадку, за умови, при умові</i>	за якої умови?, при якій умові?	<i>Давніх друзів забувають, а <u>при</u> горі споминають; <u>У разі</u> перемоги ідемо на олімпіаду!</i>

6	прийменники допустовості:	<i>у розріз з, всупереч, наперекір, на/у проти-вагу, незважаючи на, попри, незалежно від, при</i>	незважаючи на що?	<i>Наперекір суховіям повсюдно іде біла акація за людиною; Незважаючи на погодні умови посівна триває.</i>
7	прийменники способу дії:	<i>з, без, на, по, до</i>	як?, яким чином?, яким способом?	<i>Щоб дати пораду – кажи <u>до</u> ладу; Баба <u>з</u> несхочу з'їла ціле порося.</i>
8	кількісні прийменники:	<i>з, зо, по, на, в</i>	скільки?, у скільки?, на скільки?	<i>Курка <u>по</u> зерну клює, та сита буває; Вибирай жінку <u>на</u> цілий вік.</i>
9	об'єктні прийменники:	<i>про, до, без, у, в, на, з, щодо, стосовно</i>	типові?: про що?, з ким? ...	<i><u>Без</u> верби і калини нема України; <u>У</u> невмілого руки не болять.</i>
10	означальні прийменники:	<i>з, зі, від, на, у, в, до</i>	який?, якого?	<i>Овес <u>у</u> трьох кожухах, а вітру боїться.</i>
11	порівняльні прийменники:	<i>за, від, з, а-ля, на кшталт</i>	як хто?, як що?	<i>Мужичок <u>з</u> кулачок, а зла як у козла; Він кращий <u>від</u> усіх.</i>

3. Виконати повний морфологічний розбір прийменників за схемою і зразком.

<p>1. Речення з прийменником для розбору.</p> <p>2. Аналізоване слово. 3. Частина мови. 4. Семантичний тип.</p> <p>5. З якою частиною мови і з формою якого відмінка сполучається.</p> <p>6. Група за походженням; якщо вторинний, то від якої частини мови утворений.</p> <p>7. Група за будовою. 8. Особливості правопису.</p>
<p><i>Річка плине, берег рвучи, / Далі, далі <u>попід</u> кручі...</i></p> <p><i><u>Попід</u> (кручі) – служб. част. мови, прийменник, простор., з ім. у формі З.в., II (прийменниковий), складний, пишеться разом.</i></p>

1. Попливла б я не схід сонця, / А від сходу до захо'ду, / Тим шляхом, що проложило / Ясне сонце через воду.
2. Не страшні для мене вітри, / Ні підводнії каміння, - / Я про них би й не згадала / В краю вічного проміння.
3. І далеко далеко / Із-за гори десь доносився гук від вечірнього дзвона.
4. І добре, то має к багаттю чийому / Склонитися слухом і оком.
5. Ні, я хочу крізь сльози сміятись, / Серед лиха співати пісні, / Без надії таки сподіватись, / Жити хочу!
6. Прокидалась край неба зірниця, / Мов над озером тихим, глибоким / Лебідь сплескував білим крилом.
7. Де веселії друзі твої / П'ють-гуляють при покликах гучних.
8. Там, за містом, понад шляхом битим, / По гарячім каменистім полі / Йде дівча татарськеє вродливе, / Молоденьке, ще гуля по волі.
9. А очиці, наче блискавиці, / Так і грають з-під брівок темних!
10. Се, кажуть люди, злих духів оселі / Стали під хмари стінами.
11. Погасли вечірні вогні; / Усі спочивають у сні.

12. Бачу здалеченька, / Як виразно щогли тонкії чорніють / Проти місяченька.
13. Час, моя пісне, по волі буяти, / Послухать, як вітер заграв понад морем.
14. Передо мною килими чудові / Натура стеле – темнії луги, / Славуті славної бори соснові...
15. Чи є кращі між квітками / Та над веснянії?
16. Коло сел стоять тополі, / Розмовляють з вітром в полі.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Обґрунтуйте лінгвістичний статус службових частин мови.
2. Які частини мови належать до службових?
3. Як трактується питання щодо статусу службових частин мови в сучасному мовознавстві?
4. Яка частина мови називається прийменником?
5. Які основні підходи до статусу прийменника пропонують українські мовознавці?
6. Які ознаки характерні для прийменника як службової частини мови?
7. На які семантичні типи і за якими критеріями поділяють прийменники?
8. Чому питання поділу прийменників на семантичні типи залишається дискусійним?
9. На які групи за синтаксичними ознаками поділяються прийменники?
10. Які прийменники належать до первинних?
11. Які прийменники належать до вторинних? Від яких частин мови вони утворилися?
12. Яким чином розрізняють прийменники та омонімічні слова?
13. На які структурні групи поділяються прийменники?
14. Поясніть явище полісемії стосовно прийменників.

Тема 5: СПОЛУЧНИК ЯК СЛУЖБОВА ЧАСТИНА МОВИ

1. Визначення сполучника як службової частини мови.
2. Класифікація сполучників за способом уживання.
3. Поділ сполучників за синтаксичною ознакою.
 - 3.1. Сурядні сполучники.
 - 3.2. Підрядні сполучники.
 - 3.3. Пояснювальні сполучники.
4. Походження сполучників.
5. Структура сполучників.
6. Синонімія у вживанні сполучників.
7. Багатовекторність окремих сполучників.
8. Розрізнення сполучників та сполучних (відносних) слів.
9. Розрізнення сполучників та омонімів – різних частин мови.
10. Правопис сполучників.
11. Розділові знаки при вживанні сурядних, підрядних і пояснювальних сполучників.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ

1. Розглянути теоретичні питання.
2. Пригадати поділ сполучників на сурядні, підрядні та пояснювальні.

Сурядні сполучники

групи	пояснення	сполучники	приклади
єдна-льні	явища відбуваються одночасно або послідовно; інтонація переліку	<i>і, і...і, й, й...й, та (= і), ні...ні, ані...ані, також, а (застар.)</i>	<i>Сумний грудень <u>і</u> в свято, <u>і</u> в будень; <u>Ні</u> до ради <u>ні</u> до зваби; П'яні, <u>а</u> діти нехотя правду кажуть (М.Номис).</i>
зістав-ний	вказує на зіставлення і співіснування двох ситуацій за відповідною не контрастною ознакою	<i>а (= і)</i>	<i>Село лежало в долині, <u>а</u> по горбах чорніли поля; Без хазяїна двір плаче, <u>а</u> без хазяйки хата.</i>
протис-тавні	передають контрастний зміст поєднаних одиниць, їх невідповідність	<i>але, а (=але), та (=але), хоч, проте, зате, однак, тільки</i>	<i>Вовк линяє, <u>але</u> вдачі не міняє; За морем тепліше, <u>однак</u> вдома миліше; Весна, <u>а</u> спека; Одіж ціла, <u>хоч</u> і немодна.</i>
розді-лові	виражають значення взаємовиключення або чергування явищ:	<i>чи, чи...чи...чи, або, або...або, то...то, чи то...чи то, не то...не то, хоч...хоч</i>	<i><u>То</u> музика нагадує про вас, <u>то</u> раптом ця осіння хуртовина (Л.Кост.); <u>Чи</u> се люття грає, <u>чи</u> арфа рокоче, <u>чи</u> то спів я чую щоранку, <u>щоначі</u> (Леся Укр.).</i>
града-ційні	підкреслюють змістову вагу одного з поєднаних компонентів; увиразнюють відтінки єднального значення:	<i>як...так і, не тільки (не лише) ..а (та, але, проте) й, не стільки... скільки</i>	<i>Прия́телька <u>не тільки</u> красива, <u>але</u> й розумна; Допомагають <u>не лише</u> ліки, <u>а</u> й вчасно сказане добре слово; Він <u>не стільки</u> почув, <u>скільки</u> здогадався, про що йде мова.</i>
приєд-нувальні	передають значення доповнення:	<i>(а=і), та й, ще й, а також, а відтак, а вже, і навіть</i>	<i>Все стихло, <u>і</u> <u>навіть</u> солов'ї угамувалися;</i>

Підрядні сполучники

групи	сполучники	сполучні слова	приклади
місця		<i>де, куди, звідки</i>	<i>Ми підем, <u>де</u> трави похили (А.Мал.); <u>Куди</u> б не прийшов – скрізь працює; <u>Йди туди</u>, <u>звідки</u> прийшов.</i>
часові	<i>коли, відколи, як, доки, аж доки, поки, аж поки, перед тим як, після того як, перш ніж, в міру того як, тільки (що)... як, як тільки, тільки-но...як, щойно, ледве, скоро</i>		<i><u>Поки</u> сонце з неба сяє, тебе не забудуть; <u>Перш ніж</u> робити, подумай; <u>Як</u> йшла додому в житньому вінку, радо всі вітали дівчину швидко.</i>
допус-тові	<i>хоч (хоча), дарма що, на що', незважаючи на те що, хоч (хоча)...але (а, однак, зате, проте, та), хай (нехай)...але (проте, зате, та), всупереч тому що</i>	<i>як не, скільки не, звідки не, куди не, хто не, що не, який не, де не, коли не</i>	<i><u>Дарма</u> що вовк, <u>а</u> добре розсудив; <u>Всупереч</u> тому, <u>що</u> обіцяли, дощ ішов до самого вечора; <u>Скільки не</u> стелився – ти не поливала; <u>Маки</u> ще квітнуть, <u>хоч</u> у полі вже жнива.</i>

причи- нові	бо, тому що, через те що, оскільки, завдяки тому що, тим...що, у зв'язку з тим що, позаяк, з тим що, а що... то, на тій підставі що, адже, виходячи з того що, з тієї причини що, з того приводу що, тим більше що, тож		Могло бути гірше, <u>адже</u> твій ворог міг виявитися твоїм другом; Люблю людей землі своєї, <u>бо</u> й я землі своєї син; Я з розумінням ставлюся до вашого нерозуміння, <u>оскільки</u> й сама була студенткою.
мети	щоб, для того щоб, з тим щоб, задля того щоб, заради того щоб, з тим щоб, аби, аби тільки		Кажу, <u>щоб</u> зрозумів; <u>Для</u> того, <u>щоб</u> багато знати, треба багато читати; <u>Аби</u> рибку їсти, треба у воду лізти.
умовні	якщо, раз, якби, коли, коли б, аби, скоро, якже', чи, чи...чи, як, за умови якщо, у тому разі якщо, на випадок якщо, з умовою що, якби...то, раз...то		<u>Коли</u> б знати де впадеши, <u>то</u> соломки підстелив би; <u>Якщо</u> тобі хтось обрид – позич йому грошей; <u>Раз</u> серце собаче, <u>то</u> і народ малий (В.Барка); Розсипався б дід, <u>якби</u> його баба не підперезала.
наслід- кові	так що, так що аж, так що і, оскільки		Вже у березні розвезло шляхи, <u>так що</u> ні пройти, ні проїхати; Дуб розлігся, <u>так що аж</u> темно під ним.
спосо- бу дії	як, що, щоб, мов, немов, мовби, неначе, ніби, нібито, ніж, як...так	так, таким чином, таким способом	<u>Як</u> дбаєш, <u>так</u> і маєш; Зустрілися, <u>як</u> і домовлялися; Він говорив мало, <u>ніби</u> виправдовувався; Проси так, <u>щоб</u> послушали.
міри і ступе- ня	що, щоб, як, мов, немов, наче, скільки, наскільки, що...тим, чим...тим	так, чим, до того, такою мірою, такий, стільки, настільки	Так жінку бив, <u>що</u> насилу сам вирвався; Дав стільки, <u>як</u> кіт наплакав; <u>Що</u> далі в ліс, <u>тим</u> більше дров; <u>Чим</u> чорніший пар, <u>тим</u> біліша паляниця.
порів- няльн	як, мов, ніж, немов, що, наче, ніби, мовбито, немовбито, нібито		Ускочив <u>як</u> жаба в жар; Мова <u>наче</u> сон рябої кобили.
означа- льні	щоб, мов, немов, що, наче, неначе, ніби	чий, який, як, котрий, хто, що, де куди, коли, звідки	Такі в лихого розмови, <u>як</u> у вовка молит- ви; Пшениця така, <u>що</u> й вузь не пролізе; Поганий той солдат, <u>який</u> не мріє бути генералом; Чи є у Бога люте зло, <u>щоб</u> у тій хаті не жило (Т.Шевч.).
з'ясува- льні	що, щоб, чи, мов, ніби, наче, неначе, як, якби	хто, що, який, чий, котрий, де, скільки, коли, чому, звідки, куди оскільки, наскільки	Удає, <u>мов</u> не почув; Нещастя розкаже, <u>що</u> таке щастя; <u>Хто</u> із злом не бореться, той і людей не любить; Уже видно, <u>що</u> осінь ніколи не скінчиться; Думаєш дати, то думай, <u>де</u> взяти; Ви знаєте, <u>скільки</u> дитині років?

Пояснювальні сполучники

особливий різновид сполучників, які поєднують два компоненти, другий з яких конкретизує зміст першого:	<i>або, чи, тобто, себто, цебто, а саме, насамперед, наприклад, надто, як-то, як-от:</i>	<i>Динозаври, або дослівно жахливі ящери, населяли нашу планету понад 65 млн. років тому; Шаблезубі тигри полювали на великих травоядних ссавців, як-от: бізонів, мамонтів, оленів.</i>
--	--	---

3. Виконати повний морфологічний розбір сполучників за схемою і зразком.

1. Речення із сполучником для розбору. 2. Аналізоване слово. 3. Частина мови.
4. Службова функція (зв'язкова і кваліфікаційна).
5. Що поєднує (однорідні члени речення (Δ), частини складного речення (□); сурядний зв'язок – поєднує, підрядний – приєднує, поєднує).
6. Група за способом уживання. 7. Група і підгрупа за синтаксичною функцією у реченні. 8. Група за походженням; якщо вторинний, то від якої частини мови утворений. 9. Група за будовою. 10. Правопис. 11. Розділові знаки.

Де в світі є мова така чарівлива, / Щоб справжнєє щастя могла розказать?
Щоб – служб. част. мови, сполучник, служб. функція зв'язкова і кваліфікаційна, приєднує підрядну частину до головної (□, щоб □), одиничний, підрядний (міри і ступеня), II (займ. + частка), складний, пишеться разом, підрядна частина відділяється комою.

1. Я щастя не маю і в мріях не бачу, / Бо інші мрії у серці ношу; / Коли я часами журюся і плачу, – / Я щастя у долі тоді не прошу.
2. В далекій чужині / Я сили наберусь / Служити країні / Або – не вернусь.
3. Вона боротись буде до загибелі: / Або загине, або перемає.
4. Ні долі, ні волі у мене нема, / Зосталася тільки надія одна...
5. Хотіла б я піснею стати/ у сюю хвилину ясну,/ Щоб вільно по світу літати,/ Щоб вітер розносив луну,/Щоб геть аж під ясні зорі/ Полинати співом дзвінким.
6. Я їм тоді проспівую / все, що колись ти для мене співав, / ще як напровесні тут вигравав, / мрії збираючи в гаю...
7. Любо ти спатимеш, / Поки не знатимеш, / Що то печаль; / Хутко прийматимеш лихо та жаль.
8. Для інших і доля, і щастя хай буде, / Собі я бажаю не сну, а життя, – / Хто зо сну прокинувся, хай щастя забуде, / Йому вже до щастя нема вороття!
9. Спів пташині потіха одна, –/ Хоч голодна, співа веселенько...
10. І, може, грає та кобза вільніше, / Ніж тихії струни мої...
11. Хоч на мене пригдонька, / Та я нею не журюся.
12. Якщо прийде журба, то не думай її / Рознести у веселощах бучних / За столом, де веселії друзі твої / П'ють-гуляють при покликах гучних.
13. Плинь, моя пісне, як хвиля хибкая, – / Вона не питає, куди вона плине.
14. Линь, моя пісне, як чайка прудкая, – / Вона не боїться, що в морі загине.
15. Шуми, як той шум, що круг човна вирує!
16. Мусить пташка малесенька дбати, / Де б водиці дістати краплинку, / Де під снігом поживку шукати.
17. Коли я смуток свій на струни клала, / З'являлася ціла зграя красних мрій...
18. Здається, тільки що промчалась тут біда, / Мов хуртовина грізна, раптова.
19. Вставай, хто живий, в кого думка повстала, / Година для праці настала.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ДО ТЕМИ

1. Яка частина мови називається сполучником?
2. Поясніть, що означає формулювання – *основна функція зв'язкова і кваліфікаційна*.
3. Які ознаки характерні для сполучника як службової частини мови?
4. На які групи поділяються сполучники за способом уживання?
5. На які групи поділяються сполучники за синтаксичною ознакою.
6. Яка синтаксична роль сурядних сполучників?
7. На які групи поділяються сурядні сполучники?
8. Яка синтаксична роль підрядних сполучників?
9. На які групи поділяються підрядні сполучники?
10. Яка синтаксична роль пояснювальних сполучників?
11. Чому питання поділу сполучників за синтаксичною ознакою залишається дискусійним?
12. За якими ознаками розрізняють сполучники і сполучні слова?
13. Поясніть явище переходу сполучника з одного розряду до іншого.
14. Які сполучники належать до первинних?
15. Які сполучники належать до вторинних? Від яких частин мови вони утворилися?
16. Яким чином розрізняють сполучники та омонімічні слова?
17. На які структурні групи поділяються сполучники?

Тема 6: ЧАСТКА ЯК СЛУЖБОВА ЧАСТИНА МОВИ

1. Проблема лінгвістичного статусу частки.
2. Визначення частки як службової модальної частини мови.
3. Класифікація за значенням і функцією, за місцем і роллю у мові.
 - 3.1. Фразові частки.
 - 3.2. Формотворчі частки.
 - 3.3. Словотворчі частки.
4. Перехід часток з одного розряду до іншого.
5. Склад часток за походженням.
6. Розрізнення часток та омонімічних слів інших частин мови.
7. Структура часток.
8. Написання часток. Написання часток *не, ні* з різними частинами мови.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ

1. Розглянути теоретичні питання.
2. Пригадати класифікацію часток за місцем і роллю у слові (реченні).

фразові частки	1. частки, що виражають різні змістові відтінки значення слів, словосполучень і речень:		
групи	пояснення	частки	приклади
вказівні	служать для вказівки на предмети, що не /знаходяться в полі зору мовця, на часові обставини	<i>он, ось, онде, осьде, ген, воно, це, оце, то, от</i>	<i>От уже й вечір; І що <u>воно</u> за дитина – ніяк не награться; <u>Осьде</u> шапка, <u>онде</u> двері.</i>

означа- льні	їх функція – увиразнити семантику окремих повно-значних слів	якраз, саме, досить справді, точно, рівно власне, дійсно	Живу <u>якраз</u> на узліссі; У гурті <u>дійсно</u> веселіше.
видільні	служать для логічного виділення у реченні слова, до якого вони відносяться; обмежують щось єдине за певних обставин	хоч, хоча, хоч би, хоча б, навіть, і, й, все ж, хай, тільки, тільки не, лише, лиш, лишень, аж, же, ж, -таки, уже, вже, собі, а, бодай	Жив <u>собі</u> цар Горох; Зібрати б <u>бодай</u> з кошик грибів; Солодкий – <u>хоч би</u> не скис; <u>А</u> третя донька й на хлів не схожа (Жарт. пісня).
кількісні	служать для увиразнення семантики повнозначних слів	майже, зовсім, десь приблизно, мало не, трохи не, чи не, так, ледве не, от-от	<u>От-от</u> зрозуміємо суть; <u>Трохи не</u> три роки вчився; Дивлюся, <u>так</u> під вечір почало дощити.
спонука льні	служать для вираження бажання, прохання, наказу, заборони, заклику	бодай, годі, ну, ану, давай, на, так, хай, б, -бо, -но, щоб	<u>Хай</u> йому біс! Швидше <u>б</u> ! <u>Ну</u> й ніс! Для празника ріс, а ти в будень носиш.
приєд- нува- льні	за служб. функцією набли-жаються до сполучників; вказують, що до відомих предметів додаються нові	також, теж, до того ж, та, ще й, й, і	Це <u>також</u> тебе зацікавить; Ой зайді, <u>та</u> місяцю, за тополю.
підсил ювальні	підсилюють значення повнозначних слів	і, та, так, аж, все, ще, саме, якраз, же, ж, десь, якимсь, куди, собі, тобі, воно, його, таки, от, ось, о, ой, ох, - бо, ну, знай собі	А з неба місяць <u>так і</u> сяє; <u>От</u> як ти мене чуєш!; <u>Ось</u> що, друзі, я все зрозумів.
2. частки, що виражають модальні і модально-вольові відтінки значень:			
групи	пояснення	частки	приклади
власне модальні	надають реченню певного емоційно-оцінного забарвлення: вірогідності, сумніву, не/впевненості, припущення	мовляв, мабуть, мов, мовби, навряд, навряд чи, ніби, ба, ледве чи, немовби, ой, ну й	Небо подекуди <u>ніби</u> зелене... <u>Ледве</u> <u>чи</u> хто зміг би вивести нас із лісу; <u>Навряд чи</u> в інших краях так чудово!
стверджу- вальні	вказують, що сказане цілком відповідає дійсності або що мовець цілком погоджується із сказаним	еге, еге ж, атож, аякже, авжеж, так	<u>Так!</u> Осінь – творчий спокій довгожданій (Рил.); Важко нести? – <u>Авжеж!</u>
заперечні	виражають заперечення; заперечуватися може будь-що: дія, предмет, ознака, явище	не, ні, ані	<u>Не</u> икогда горілочки випитої, а икода розуму пропитою; <u>Ні</u> до чого ці слова; <u>Ані</u> на йоту <u>не</u> порозумнішав.
3. Частки, що виражають емоційну оцінку висловлювання або підсилюють виразність мовлення:			
групи	пояснення	частки	приклади
питальні	служать допоміжним засобом для оформлення питальних речень	чи, чи ж, чи не, та чи, га, ну, та хіба, невже, невідже ж, хіба, хіба ж	<u>Невже</u> не можна ради дати серцю?; Те дерево, що я садив, <u>чи</u> діждеться весни?
оклично- підсилю- вальні	служать допоміжним засобом при оформленні окличних речень	як, який, що то за, що за, до чого, до чого ж	<u>Як</u> чудово сказано!; <u>Що то за</u> чемна дитина!

переповідні	служать для встановлення зв'язку з іншими подіями, фактами	мов, мовляв, було, бувало	Ольга просила <u>зайти, мовляв, якась справа; Бувало, зайду у кав'ярню.</u>
-------------	--	---------------------------	---

формотворчі частки	форма	приклади
хай, нехай	форма наказового способу дієслів:	нехай повірю, хай скаже, нехай зайдуть; <u>Хай завжди буде сонце!</u>
би, б	форма умовного способу дієслова:	вчити б, вчив би, вчила б; Скільки <u>б</u> не <u>стелився</u> , ти не поливала.
-ся, -сь	форма зворотних дієслів:	взутися, зібратися, миритися; Сироті <u>женитися</u> – ніч мала.
був, була, було, були	форма давноминулого часу дієслова:	був сказав, були сказали; <u>Був написав</u> , а тоді передумав.
най-, що-, як-	форма найвищого ступеня // якісних прикметників і якісно-означальних прислівників:	найчемніший, якнайдовше, щонайвище; Хата скраю горить <u>найперше</u> .

словотвірні частки	Утворюють нові іменники, прикметники, займенники, дієслова, прислівники, частки, сполучники	будь-, -небудь, казна-, хтозна-, чортзна-, бозна-, -ся, -сь, -от, аби-, де-, не-, ні-, ані-, -би, -б (-б-), -же, -ж, чи-, ось-, он-, що-, як-, а-, або-(абощо), -що: <u>щодня, онде, ніколи, казна-звідки, десь, нівроку</u>
---------------------------	---	--

3. Виконати повний морфологічний розбір **часток** за схемою і зразком.

1. Речення із часткою для аналізу. 2. Аналізоване слово. 3. Частина мови. 4. Група за роллю у мові (словотворча, формотворча, фразова). 5. Підгрупа для фразових часток. 6. Група за походженням; якщо вторинна, то від якої частини мови утворена. 7. Група за будовою. 8. Стосується конкретного слова у реченні чи усього речення. 9. Правопис. <u>Ось промінь остатній!.. Прощай, / Веселеє сонечко ясне!</u> <u>Ось</u> – служб. част. мови, частка, фразова (вказівна), II (прислівникова), проста, стосується конкретного слова.
--

- Дорога довга. Чагарі, долини. / На небі па'лкому ніде ні хмари.
- Та й умилась буйною росю / Та моя найкраща рожа мила...
- Мавка: Як солодко грає, Як глибоко крає, / розтинає білі груди, серденько виймає! 4. Спи ж ти, малесенький, / Пізній-бо час.
- На дозвіллі із лихом собі розмовляй, / Може, там його вітром розмає.
- Або пісню утни голосну, не смутну, / Щоб, мовляв, засміялося лихо...
- «Годі жартів! – крикнув згорда. – / Бо задам тобі я гарту!»
- Ох, коли б мені доля судила / Хоч побачити раннюю зо'рю!
- Острожин: Авжеж, наша драма...
- Плине білий човник, вітер ледве дише...
- Я ж пущу свою пригоду / Геть на тую бистру воду...
- Гей ви, грізні, чорні хмари! 13. На човні нас було тільки двоє.
- Ой вже сонечко яснее та стало на межі...
- По хвилях блакитних пливе човен прудко. / От і берег видко.
- І в рідному краю не раз спогадаю / Часини сі любі та милі!

17. Певне, се країна світла / Та золотистої блакиті, / Певне, тут не чули зроду, /
18. Що бува негода в світі!
19. Онде балочка весела, / В ній хороші, красні села...
20. Править хтось малим човенцем, – / В'ється стежечка злотиста.
21. Далі, все далі! Он латані ниви, / Неначе плахти навкруги розляглись...
22. То ж добрії люди мене привітали / В далекій країні.
23. Що біліє отам на роздоллі? / Чи хмариночка легкая, біла / Геть по небі гуляє по волі? / Чи на човні то білі вітрила?
24. Надто ясно вже світач рогатий / Ночі тієї світив.
25. Не журися, дівчинонько, / Ще ж ти молоденька!
26. Хай я загину, та хай сяє мило / Над людьми сонцем правда і надія! /
27. Зважливо простягаю руку, сміло – / І прокидаюсь... Так! То сон був... Мрія!

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ДО ТЕМИ

1. Яка службова частина мови називається часткою?
2. Чому частку називають модальною частиною мови?
2. Який лінгвістичний статус має частка у працях сучасних українських мовознавців?
3. Який принцип поділу часток за значенням і функцією, за місцем і роллю у мові?
4. На які групи поділяються фразові частки? Що вони виражають?
5. Які форми слів утворюють формотворчі частки?
6. Які частини мови поповнюються завдяки словотворчим часткам?
7. Поясніть твердження прихильників комунікативного підходу щодо віднесення часток до аналітичних морфем.
8. Які причини переходу часток до інших розрядів?
9. Які частки називаються первинними?
10. Від яких частин мови утворилися вторинні частки?
11. Яким чином розрізняють частки та омонімічні слова?
12. На які структурні групи поділяються частки?
13. Які стилістичні функції виконують частки?

Тема 7: ІНТЕР'ЕКТИВИ ЯК ОКРЕМА ЧАСТИНА МОВИ. ВИГУКИ. ЗВУКОНАСЛІДУВАННЯ.

1. Проблемність визначення статусу інтер'єктивів.
2. Визначення інтер'єктивів як окремої частини мови.
3. **Вигуки** як еквіваленти висловів, що виражають почуття та воле-виявлення людей.
- 3.1. Семантична класифікація вигуків.
- 3.2. Групи вигуків за походженням.
4. **Звуконаслідування** (ономатопи) – слова, що передають звуки не/живої природи.
- 4.1. Класифікація звуконаслідувань.
- 4.2. Розмежування звуконаслідувань та безсуфіксних дієслів моментальної дії.
5. Синтаксична функція інтер'єктивів.
6. Правопис інтер'єктивів та вживання розділових знаків.
7. Інтер'єктиви як матеріал для продуктивного дієслівного та іменникового словотвору.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ

1. Розглянути теоретичні питання.
2. Пригадати класифікацію вигуків та звуконаслідувань.

Вигуки

розряди	пояснення	вигуки	приклади
емоційні	виражають почуття, настрої, емоції, фізичний чи психічний стан людини, а також емоційні реакції мовців на певні явища та події.	<i>ах!, ах!, тьфу!, ой!, а діточки!, сором!, ого-го!, Боже мій!, отуди!, клас!, але цур!, Боже борони!, брат ти мій!, з Богом, Парасю!, батька лисого!, тиндю-риндю!</i>	<i>Ойлиничко, як страшно!; О, квіти на личеньку одразу зацвіли!; Голосне «Слава!» покотилося над полем; «Ой лелечки!» почулося від хати.</i>
емоційно-імперативні	вигуки, що характеризуються поєднанням емоційного та спонукального, переважно — це прокльони і побажання	<i>Дай вам, Боже, дерев'яні ноги і скляні очі!; Ні пуху ні пера!; Аби ти диндеру наївся!; Тіпун тобі на язик!; Щоб тебе дощ намочив!; Бог на поміч!; Щоб тебе об дорожбило!; Грошей у кожний карман, здоров'я у кожний орган!</i>	
імперативні	виражають прояви вольової сфери психічної діяльності людини (значення наказу, заохочення, спонукання, вимоги, заклику, оклику); специфічною ознакою семантики імперативних вигуків є чітко виявлена спрямованість до адресата; поділяються на:		
апелятивні	вигуки, якими привертають увагу співрозмовника; апелятиви не сполучаються з іншими словами і стоять на початку речення:	<i>алю!, агов!, агусі!, ей!, ау!, гей!, ей!, бач!, альо гараж!</i>	<i>Гей, дубоньку, чи будеш ти стояти?; Бач, уже встає на озері туман.</i>
спонукальні	спонукальним вигукам властива найбільш загальна спонукальна семантика	<i>ну!, ану!, нумо!, нумте!</i>	<i>Потерчата: Ой нене, сум! Нумо плакати, нум!</i>
наказові	наказові вигуки виражають категоричний наказ, вимогу виконати, повторити чи припинити якусь дію	<i>баста!, буде!, годі!, гайда!, цить! (цитьте!, циттьмо!), біс!, шабаши!, геть! (гетьте!), на! (нате!), майна!, віра!, рятуйте!</i>	<i>Мавка: Цитть! Нехай говорить серце...; Рятуйте! Хата пливе!; Вийди. Геть!</i>
вокативні	це слова прикликання та відгону свійських тварин та птахів, спрямовані на встановлення певного контакту між людиною і твариною	<i>тю-тю!, киць-киць!, гуля-гуля!, уть-уть!, паць-паць!, кабась-кабась!</i>	<i>Чутно, як мама кличе: Ціпоньки! Тю-тю-тю! Тю-тю-тю! Цір-р-р!; Киць-киць, дай-но я тебе погоду.</i>
вокативно-імперативні	До цієї проміжної групи відносять вигуки, якими віддають команду тварині:	<i>апорт!, век!, стойка!, фас!, а-кши!, а-кота!, а-бир!, піль!, цабе!, цоб!, вйю!, анкус!</i>	<i>Гей, цоб! Цабе, рябий, тпру!; Ану, кши! Щоб і духу вашого тут не було!</i>
етикетні	Це короткі формули, що використовуються на різних етапах спілкування учасниками комунікативної ситуації для вираження почуттів морального обов'язку	<i>процайте!, вибач!, їй-бо!, на добраніч!, добридень!, до побачення!, чао!, па-па!</i>	<i>Слава Україні! — Героям слава!; Україна понад усе!</i>

Звуконаслідування

група	звукослідування	приклад
фізіологічні процеси, які відтворюються мовними органами людини	<i>апчхи!, кахи!, хм!, гм!, фу!, хух!, хі-хі!, хр-р!</i>	<i>Аж тут знову дикий регіт: Ха-ха-ха!;</i>

голоси, крики тварин і птахів	<i>тьох-тьох!, пі-пі!, кря-кря!, іго-го!, ку-ку!, кукуріку!</i>	<i>Як увійдеш у коров'ячо-волячо-овечу половину, так саме тоді: <u>Му-у-! Ве-е! Ме-е-е!</u> (Остап Вишня).</i>
звуків природи	<i>иу-иу!, шорх!, бовть!, бульк!</i>	<i>А річка вранці тихенько <u>плюсь-плюсь...</u> (Остап Вишня).</i>
звуки рухів, дій	<i>пурх!, рип!, хлюп!, тьоп!, кап!, гуп!</i>	<i>З-під ніг сетера перепілка – <u>ф-р-р-р!</u> (Остап Вишня).</i>
звуки техніки	<i>пі-пі!, дзинь!, у-у!, бабах!, тік-так!</i>	<i>Зирк – поїзд котить: <u>пих-пих-пих!</u></i>

3. Виконати повний морфологічний розбір вигуків і звуконаслідувань за схемою і зразком.

1. Речення з вигук ом для аналізу. 2. Аналізоване слово. 3. Частина мови. 4. Група за значенням. 5. Група за походженням; якщо вторинний, то від якої частини мови утворений. 6. Правопис. 7. Спосіб виділення у реченні. 8. Синтаксична роль (якщо є).
<i>Принцеса: <u>Геть</u>, безсоромна птице!</i> <u>Геть,...</u> ! – окрема частина мови, вигук, імперативний (наказовий), II (прислівни-ковий), В!, функція нечленованого речення.

1. Прощавайте, дядино! – сказав горобчик. / - Щасливо!
2. Служебка: Цур дурня й масла грудка!
3. Олімпіада Іванівна: Та ні, Богу дякувати; та все-таки лікарі лякають...
4. Олімпіада Іванівна: Гетьте звідси, а то я закричу пробі!
5. Острожин (збентежено): Ах!.. (Згодом підходить до стола ворухить газети.)
6. Милевський (впівголоса): Ото вже! (Орест мовчить, насупився.)
7. Любов: Прошу, панове! 8. Саня: Та Бог з ними!
9. Любов: Ба, у всякого свій шлях! (Встає і подається до дверей.)
11. Лукаш: Годі! (Говорить, пестячи.) Не хочу про таке! Не говори!
12. Милевський: Ах, будьте ласкаві! 13. – На добридень, ти моя голубко!
14. Мавка (скрикує з болем щастя): Ох!.. Зірка в серце впала!
15. Пастух: Ой, що се? Хто се? Стій!
16. Будівничий: Ну, що ламати? Звідки починати? / Гей, хлопті!
17. Служебка: Я побіжу до короля на скаргу! / 1-й робітник: З богом, Парасю!
18. Принцеса: Боже правий! І нащо вони йдуть? Чого бажають?
19. Принцеса (слабким голосом): На Бога, / не дайте згинати в сьому болоті!
20. Хлопчик: Я з неї [верби] віжу дудочку. / Килина: Про мене!
21. Острожин: Та змилуйтесь! Чи один же цілий вік клацає зубами даремно...
22. Крицький (стискає їй руку): Спасибі! Ех, яка ви справді! До побачення!
23. Любов: Бувайте здорові, Робесп'єр!
24. Голос: Цитьте, цитьте! / Мовчіть, на Бога! Пропаде рятунок!
25. Може, тобі щось гава порадить. А я до того розуму не дуже, Бог з ним!..
26. Кассандра: О ні, я звикла, що мені не вірять! На жаль!
27. Онде, бачиш, пташина сивенька / Скаче швидко отам біля хати...
28. Русалка (впливає на берег і кричить): Дідусю! Лісовий! біда! рятуйте!
29. Русалка: Там хлопець на дудки ріже очерет! / Лісовик: Овва! Коби всієї біди!
30. Що вдію для тебе сією тяжкою журбою? / Гай-гай, невелика послуга!
31. Потерчата: Ой леле! Не нуртуй! Хатинки не руйнуй!

32. Русалка: Ой лишечко, як страшно! Ха-ха-ха! (Зникає в озері.)
33. Голос: Гов, Лукашу, гов! Го-го-го-го! А де ти?
34. Лев (сердито воркоче): Той клятий Водяник! Бодай би всох!
35. Лев (усміхнувся): Ей! Не вчить брехати, бо ще ти молодий! Язика шкода!
36. Мавка: Ой лихо! Я боюся притулятись, а так не встою.
37. Лукаш (раптом скрикує): Пробі! Гину! В драговину попав!
38. Лев (прокинувся): Га?... Що таке? Вже знов якась мара? Цур-пек! Щезай!
39. «Той, що греблі рве»: Ну, мир-миром! Поплинем над виром!
40. Потерчата: Ой нене, сум! Нум плакати, нум!
41. Русалка Польова: Ой горенько! косо моя! Ой лишенько! красо моя молодая!..
42. Килина: Добридень, дівонько! Чи добре жнетесь?
43. Лукаш (виходить. До Килини): Магайбі. / Килина (жнучи): Дякувати.
44. Килина (вже на ходу): Живі будьте, нас не забувайте! / Мати: Веселі будьте, та до нас прибудьте!
45. Голос материн: О, вже й розвиднилось, а та все спить. Килино! Гей, Килино! Ну, та й спить же! Бодай навек заснула... А встань, бодай ти вже не встала!
46. Килина: А щоб ти стояла у чуді та в диві! (Мавка змінюється раптом у вербу з сухим листом і плакучим гіллям.) / Килина (оговтавшись, ворожо): Чи-ба! Я в добрий час тобі сказала! Ну-ну, тепер недовго настоїшся!...
47. Килина: Бийся по губі! Що се ти говориш?

1. Речення із звуконаслідуванням для аналізу. 2. Аналізоване слово. 3. Частина мови. 4. Група за значенням. 5. Група за походженням (тільки первинні). 6. Правопис. 7. Спосіб виділення у реченні. 8. Синтаксична роль (якщо є).

Водяник: Уже весняне сонце припікає... Ху, душно як!

Ху,...! – окрема частина мови, звуконаслідування, фізіологічні звуки людини (живої істоти), І, функція нечленованого речення, Зв, ...!

1. І от – метелик влетів у самий полонінь. Трісь! Отее ж йому смерть!
2. Мавка: Ха-ха-ха! Не знаю! Попитай у гаю.
3. Прилетів у гай, коли бачить, сидить зозуля на калині та все: «Куку! куку!»
4. Як стало добре темніти, прокинулася сова та як заведе: «Гу-у-у!.. Гу-гу-у-у!..»
5. Спить горобчик, коли се у нього над головою щось як заскрекоче: «Че-че-че!»

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Яка частина мови називається інтер'єктивом?
2. Чому інтер'єктив розглядають як окрему частину мови?
3. Яка частина мови називається вигуком?
4. На які семантичні групи поділяються вигуки?
5. На які групи за походженням поділяються вигуки?
6. Яка частина мови називається звуконаслідуванням?
7. На які семантичні групи поділяються ономотопи?
8. Які особливості правопису, виділення у вимові та на письмі вигуків та звуконаслідувань?
9. Яку синтаксичну функцію виконують вигуки та ономотопи?

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 1 (ЗРАЗОК)

Модульна робота з тем «Дієслово як частина мови», «Дієприкметник, дієслівні форми на *-н-о/-т-о*, дієприслівник як дієслівні форми», «Прислівник як частина мови» передбачає відповіді на теоретичні питання, виконання завдань теоретичного спрямування, практичного застосування теоретичних знань, тестових завдань.

ВАРІАНТ 0

1. Дієслова наказового способу.

2. Визначити граматичні категорії способу, часу, числа, особи, роду дієслів:

вчу, знатимемо, нехай кажуть, повірили, була чула, був би.

3. Визначити семантичні розряди прислівників:

холодно, зліва, на сміх, без жалю, тут, учора, зайцем, мало.

4. Утворити ступені порівняння прислівника радісно.

5. Виконати повний морфологічний розбір підкреслених слів:

Так за цілий день скучиш за материним голосом, що зараз він звучить тобі, як пісня, - слухав би й слухав, убираючи в душу, бо так від нього солодко, так добре (Є. Гуцало).

6. Виконати тестові завдання:

1. Які граматичні категорії властиві інфінітиву?

- А) вид і час;
- Б) не/перехідність і час;
- В) вид і спосіб;
- Г) вид і не/перехідність

2. У якому рядку всі дієслова мають однакові граматичні значення виду і часу?

- А) стоятиму, буде стерегти, гаситимеш, везтимуть;
- Б) повернуться, зійдуться, стежать, вибореш, обминатимуть;
- В) стверджувати, врахуєш, теши, запливеш, вип'ють;
- Г) загартуєтесь, зморишся, зніматиме, заглибитись, писатиму.

3. У якому рядку всі дієслова перехідні?

- А) дякувати матері, думати про батьків, шити голкою;
- Б) бігти з братом, нарвати квітів, збудувати будинок;
- В) насипати борщу, прагнути миру, вимагати спокою;
- Г) знати місто, налити молока, любити маму, не шити сукні.

4. За чим змінюються дієслова дійсного способу?

- А) за часами, числами і особами;
- Б) за часами і в минулому за часі за числами і особами;
- В) у минулому і теперішньому часах за особами і числами;
- Г) за часами, числами, особами, родами.

5. У якому рядку всі дієслова мають граматичне значення часу?

- А) згорів би, затихає, вечоріло, посаджу, завіз;
- Б) писатимуть, схаменувся, сміються, спостерігаємо, випитувати;
- В) дякував, розумієш, думалося, будете радіти, згадуватиму;
- Г) гукнув, крикну, шумить, допоможи, пришию.

6. В якому рядку всі дієслова безособові?

- А) зітхає, буде пахнути, освіжить, світає, щастить;
Б) таланило, не читається, сутеніє, розвиднилося, не спиться;
В) жилося б, твориться, помиляється, змолоти, вечоріло;
Г) смеркає, міркує, світало, світило, не лежиться.
7. В якому рядку всі дієслова належать до другої дієвідміни:
А) говорити, вірити, дивитися, брати, ділити;
Б) стояти, заходити, лежати, важити, просити;
В) поїти, бігти, косити, точити, рахувати;
Г) спати, мостити, старіти, молотити, гоїти.
8. В якому рядку усі дієприкметники мають форму пасивного стану:
А) прочитаний, змелений, змоклий, прибитий;
Б) почутий, змолотий, посаджений, осілий;
В) приклеєний, вишитий, збудований, прижитий;
Г) ведучий, змерзлий, взутий, змучений.
9. В якому рядку усі дієприслівники перехідні:
А) прочитавши, почувши, сідаючи, пригрівши;
Б) мандруючи, керуючи, знаючи, вірячи;
В) живучи, прибігши, написавши, думаючи;
Г) гризучи, маючи, миючи, кажучи.
10. В якому рядку від усіх прислівників можна утворити ступінь порівняння:
А) дуже, тепло, мало, далеко;
Б) замало, тут, давно, ніжно;
В) навесні, немало, як, мило;
Г) зимно, навесні, десь, чорно.

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 2 (ЗРАЗОК)

Модульна робота з тем «Службові частини мови: прийменник, сполучник, частка, дієслово-зв'язка», «Окремі частини мови: вигук, звуконаслідування» передбачає відповіді на теоретичні питання, виконання завдань теоретичного спрямування, практичного застосування теоретичних знань, тестових завдань.

ВАРІАНТ 0

1. Дієслово-зв'язка як службова частина мови.
2. Походження прийменників.
3. Увести в речення вигуки (Агов!, На добраніч!, Минь-минь!) та звуконаслідування (Ой-ой!, Ку-ку!, Брязь!), визначити семантичний тип, походження.

4. Визначити розряд за значенням часток у тексті:

Ось камінь той. І ось та сама лава.

А осінь хвора. Розлилася жовч.

Мені потрібне слово, а не слава.

Гримучий світе, ти хоч тут помовч (Л. Костенко).

5. Виконати повний морфологічний розбір підкреслених слів:

Так за цілий день скучиви за материним голосом, що зараз він звучить тобі, як пісня, - слухав би й слухав, убираючи в душу, бо так від нього солодко, так добре (Є. Гуцало).

6. Записати прийменники, знявши ризик:

По/при, за/ради, під/час, по/вз, з/про/між, по/серед, ліворуч/від, о/після, із/за, по/над, у/ві, на/честь, по/одаль, по/заду, в/ім'я.

7. Скласти парні речення, де б виступали прийменник, сполучник і частка та відповідні їм омоніми.

8. Виконати тестові завдання:

1. У якому рядку всі слова належать до службових частин мови?

- А) такий, що, хай, лишень, з-за, ура;
- Б) не, мов, всупереч, тому що, марно;
- В) саме, хоч, чи, бо, за те, няв-няв;
- Г) заради, атож, до, немовбито, у зв'язку з.

2. У якому рядку всі прийменники прислівникового походження:

- А) довкруги, навкруги, зверх, ззаду, коло;
- Б) кругом, мимо, назад, насупроти, кінець;
- В) нарізно, напередодні, поруч, поряд, за винятком;
- Г) близько, всупереч, відносно, вздовж, довкола.

3. У якому рядку всі сполучники сурядні?

- А) аби, для того щоб, як, ні...ні, й;
- Б) оскільки, що, або, але, та;
- В) а, але, зате, чи то... чи то, ані...ані;
- Г) бо, однак, однак, проте, а.

4. У якому рядку всі сполучники підрядні?

- А) бо, тому що, оскільки, якби, дарма що;
- Б) бо, то, зате, коли, як;
- В) мов, як, однак, начебто, ніби;

Г) хай, ні...ні, ледве, якщо, проте.

5. У якому рядку всі сполучники складені?

А) в міру того як, дарма що, тому що, через те що, якби;

Б) так що, дарма що, якщо, однак, щоб;

В) для того щоб, затим щоб, через те що, дарма що, після того як;

Г) якщо, якби, коли б, так що, в міру того як.

6. У якому рядку всі слова частки?

А) і, в, не, ні, ані;

Б) чи, хіба, невже, лишень, справді;

В) з, чи не, хай, мовляв, з-понад;

Г) із-за, щоб, що, мовби, ніби.

7. У якому рядку всі частки пишуться через дефіс:

А) такі / то, як / от, скиньте / но, розповідай / бо, взяв / таки;

Б) таки / зробили, ну / й, вдарили / ж / таки, якимось / то, коли / небудь;

В) нарвали / б, наче / б, так / то, будь / як, те / ж;

Г) саме / це, напевно / чи, колись / то, та / й, аби / хто.

8. У якому рядку всі слова вигуків?

А) би, хай!, годі!, або;

Б) ой!, геть!, б, нехай, бодай;

В) алло!, цабе!, фе!, ой!, марш!;

Г) прощайте!, ех..., нехай, перепрошую!, хоча.

9. У якому рядку всі слова звуконаслідування?

А) ш...ш...ш..., пі-пі..., гав!, бац!, ура!;

Б) отакої!, фу-фу!, смик, штурх, клац...;

В) няв-няв!, тпру..., тьфу!, пих-пих...;

Г) з-під, ні...ні, тук-тук!, ква-ква!!.

10. У якому рядку всі інтер'єктиви пишуться разом?

А) спаси / бі!, їй / бо..., Боже / помагай!, на / добра / ніч!;

Б) бувайте / здорові!; присій / бо..., гав / гав!;

В) тук / тук!, до / зустрічі!, от / і / маєш!, о / Господи...;

Г) ку / ку / рі / ку!, добри / день!, о / такої!, куд / кудак!.

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ
ІЗ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ
(МОРФОЛОГІЯ: ІМЕННІ І СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ)

1. Дієслово як самостійна лексико-граматична частина мови, що виражає динамічну ознаку. Семантичні групи дієслів. Розрізнення дієслів дії та дієслів стану.
2. Граматичні категорії дієслів.
3. Система граматичних форм дієслів. Загальна характеристика дієслівних форм.
4. Синтаксичні функції дієслова.
5. Інфінітив. Семантико-морфологічні особливості інфінітива як початкової форми дієслова. Витворення інфінітива, формальні показники цієї дієслівної форми. Граматичні категорії, які властиві інфінітивним формам.
6. Функція інфінітива в синтаксичній системі української мови.
7. Загальнодієслівна граматична категорія виду дієслова. Основні значення дієслів не/доконаного виду. Дієслова симетричної видової парадигми. Одновидові дієслова. Двовидові дієслова.
8. Загальнодієслівна граматична категорія перехідності. Не/перехідні дієслова. Непрямо-перехідні дієслова. Ситуативно-перехідні дієслова.
9. Загальнодієслівна категорія стану. Дієслова активного стану. Дієслова пасивного стану. Зворотно-середній стан дієслів. Позастанові дієслова.
10. Часткова дієслівна категорія способу. Дієслова дійсного способу. Дієслова умовного способу. Дієслова наказового способу. Вживання форм одного способу у значенні іншого.
11. Часткова дієслівна граматична категорія часу. Її зв'язок із категорією виду. Дієслова теперішнього часу. Чергування в основі слова при творенні форми теперішнього часу. Дієслова майбутнього часу. Дієслова минулого часу. Дієслова давноминулого часу. Уживання одних часових форм у значенні інших.
12. Дієслівна категорія особи як вираження стосунку дії до суб'єкта. Характеристика трьох особових форм дієслова. Вживання одних особових форм у значенні інших. Дієслова з неповною особовою парадигмою. Уживання дієслів з узагальнено-особовим, неозначено-особовим значенням. Безособові дієслова. Власне безособові та особові дієслова у безособовому значенні.
13. Дієслівна категорія числа. Сутність категорії числа. Засоби вираження категорії числа у відмінюваних формах дієслова – особових та родових.
14. Дієслівна категорія роду. Вияв категорії роду у структурі дієприкметників, формах минулого та давноминулого часу дієслів дійсного та умовного способу. Історичний коментар щодо категорії роду у дієслівних формах сучасної української мови.
15. Дієвідмінювання. Критерії поділу дієслів на дієвідміни. Засоби розрізнення дієвідмін. Дієслова архаїчної групи.
16. Дві основи дієслова, їх структура. Творення дієслівних форм від основи інфінітива. Творення дієслівних форм від основи теперішнього часу.

17. Класи дієслів. Продуктивні та непродуктивні класи дієслів як результат співвіднесеності основ інфінітива та основ теперішнього часу дієслів.
18. Морфемне членування дієслова. Афікси, що стоять поза основою дієслова.
19. Способи творення дієслова. Не/продуктивні афікси.
20. Дієприкметник як окрема дієслівно-іменна форма. Двоїстий характер дієприкметників. Сильова і частотно-функціональна специфіка дієприкметникових форм сучасної української мови (історичний коментар).
21. Склад і творення дієприкметників.
22. Перехід дієприкметників до класу інших частин мови (ад'єктивація, субстантивація).
23. Спосіб творення дієприкметників.
24. Синтаксична функція дієприкметників.
25. Дієслівні форми на -н-о (-ен-о)/ -т-о. Спосіб творення дієслівних форм на -н-о (-ен-о)/ -т-о.
26. Дієприслівник як окрема дієслівно-прислівникова форма. Загальна характеристика дієслівних та прислівникових ознак. Питання про другорядний присудок. Перехід дієприслівника до класу інших частин мови (адвербіалізація).
27. Спосіб творення дієприслівників.
28. Синтаксична функція дієприслівників. Особливості використання дієприслівникових зворотів.
29. Прислівник як самостійна незмінна частина мови, що має значення ознаки ознаки.
30. Синтаксична функція прислівника.
31. Класифікація прислівників за лексичним значенням. Означальні прислівники. Ступені порівняння якісно-означальних прислівників.
32. Класифікація прислівників за лексичним значенням. Обставинні прислівники.
33. Структура прислівникових основ.
34. Перехід прислівників до класу інших частин мови.
35. Загальна характеристика слів категорії стану (станівник, безособово-предикативні слова, предикат) як самостійної частини мови. Історія дослідження. Лексико-семантичні групи слів-предикатів. Частиномовна база слів категорії стану.
36. Модальник як окрема частина мови. Історія питання. Семантичні розряди модальника. Морфологічні властивості модальника. Синтаксичні властивості модальника. Частиномовний статус модальника.
37. Загальна характеристика службових частин мови.
38. Прийменник. Основні підходи до визначення статусу прийменника.
39. Семантичні типи прийменників.
40. Синтаксичний принцип класифікації прийменників.
41. Походження прийменників.
42. Будова прийменників. Правопис.
43. Визначення сполучника як службової частини мови.

44. Класифікація сполучників за способом уживання.
45. Поділ сполучників за синтаксичною ознакою на сурядні, підрядні та пояснювальні.
46. Походження сполучників.
47. Структура сполучників. Правопис і поставлення розділових знаків.
48. Розрізнення сполучників та сполучних (відносних) слів.
49. Визначення частки як службової модальної частини мови.
50. Класифікація за значенням і функцією, за місцем і роллю у мовних засобах.
51. Фразові частки.
52. Формотворчі частки.
53. Словотворчі частки.
54. Склад часток за походженням.
55. Розрізнення часток та омонімічних слів інших частин мови.
56. Структура часток. Написання часток.
57. Дієслово-зв'язка як компонент синтаксичної конструкції, що виражає предикативні відношення між суб'єктом та атрибутом і утворює разом з атрибутом предикативність.
58. Визначення інтер'єктивів як окремої частини мови. Проблемність визначення статусу інтер'єктивів. Синтаксична функція інтер'єктивів.
59. Вигуки як еквіваленти висловів, що виражають почуття та волевиявлення людей. Семантична класифікація вигуків. Групи вигуків за походженням.
60. Звуконаслідування (ономатопи) – слова, що передають звуки не/живої природи. Класифікація звуконаслідувань. Розмежування звуконаслідувань та безсуфіксних дієслів моментальної дії.

ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДО ТЕМИ

Дієслово як самостійна частина мови

0. Які граматичні категорії властиві інфінітиву?

- А. час і спосіб;
- Б. не/перехідність, час;
- В. спосіб і вид;
- Г. вид, не/перехідність, стан;
- Ґ. вид, перехідність, час, особа.

Дієприкметник, дієслівні форми на -н-о, -т-о, -ен-о, дієприслівник як дієслівні форми

0. У якому рядку усі слова дієприкметники?

- А. стертий, написаний, відвертий, прибитий;
- Б. повернутий, зсунутий, добутий, заснулий;
- В. розквітлий, пригріклий, квітучий, гіркий;
- Г. сумуючий, сумний, стиглий, досягаючий;
- Ґ. кислий, рослий, пришерхлий, пахучий.

Прислівник як самостійна частина мови

0. У якому рядку усі прислівники пишуться через дефіс?

- А. по/господарськи, по/латині, по/їхньому, по/перше;
- Б. куди/небудь, аби/де, будь/де, казна/як;
- В. без/кінця/краю, з/давніх/давен, так/то, по/одинці;
- Г. ледве/ледве, сама/самісінька, де/інде, на/ура;
- Ґ. віч/на/віч, на/гора, до/лиця, без/вісти.

Прийменник як службова частина мови

0. Правильно вжито прийменник з відмінковою формою іменника:

- А. сходити за хлібом;
- Б. їхати на тролейбусі;
- В. вступити в інститут;
- Г. дізнатися з довідника;
- Ґ. піти за водою.

Сполучник як службова частина мови

0. У якому рядку всі сполучники підрядні?

- А. бо, тому що, оскільки, якби, дарма що;
- Б. бо, то, зате, коли, як;
- В. мов, як, однак, начебто, ніби;
- Г. хай, ні...ні, ледве, якщо, проте;
- Ґ. якби, що, ні...ні, якщо.. то, нібито.

Частка як службова частина мови

0. Серед запропонованих часток фразовими є:

- А. тільки, -таки, де-, аби-;

- Б. майже, навіть, авжеж, бодай;
- В. хай, би, бо, так;
- Г. не, ні, б, не-;
- Ґ. нехай, ні-, би, лише.

Інтер'єктив як окрема частина мови

- 0. Помилку в написанні вигуків допущено:
 - А. добридень, будь-ласка, алло, му-у-у, цабе;
 - Б. ану ж бо, агусі, агов;
 - В. ой-ой, ич, ану-бо, агов;
 - Г. о Боже, ну-ну, кроком руш, овва;
 - Ґ. добридень, на добраніч, ой матінко, ку-ку.

Зразки тестів на відповідність

- 0. З'ясувати відповідність між службовими частинами мови та їхніми зразками.

А. <u>Чим</u> більше кицьку гладиш, <u>тим</u> вона вище горб піднімає.	1. Прийменник.
Б. Не хвали сам себе – <u>нехай</u> люди похвалять.	2. Сполучник.
В. Лев <u>був</u> за царя звірів.	3. Частка.
Г. Шкода <u>про</u> те й говорити, чого не можна зловити.	4. Сполучне слово.
Ґ. Народ, що має свою мову, має й майбутнє.	5. Дієслово-зв'язка.

- 00. З'ясувати відповідність між дієслівними формами та їхніми зразками.

А. Колотий лід виблискував на сонці.	1. Дієслово.
Б. Правда очі коле.	2. Дієприкметник.
В. Уколовши палець, дівчинка скрикнула.	3. Дієслівна форма на -но, -то.
Г. Квитки наколото на спеціальний металевий стержень.	4. Дієприслівник.
Ґ. Вік вікувати – не в гостях побувати.	5. Інфінітив.

- 000. З'ясувати відповідність між службовими частинами мови та їхніми зразками.

А.. <u>Чим</u> більше кицьку гладиш, <u>тим</u> вона вище горб піднімає.	1. Прийменник.
Б. Не хвали сам себе – <u>нехай</u> люди похвалять.	2. Сполучник.
В. Лев <u>був</u> за царя звірів.	3. Частка.
Г. Шкода <u>про</u> те й говорити, чого не можна зловити.	4. Сполучне слово.
Ґ. Народ, що має свою мову, має й майбутнє.	5. Дієслово-зв'язка.

**ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ
«СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА.
МОРФОЛОГІЯ: ДІЄСЛОВО, ПРИСЛІВНИК»**

1. Теоретичне питання.
2. Увести в речення лексеми (дієслово, дієслівні форми: дієприкметник, дієслівні форми на *–но/ –то*, дієприслівник, прислівник); виконати повний морфологічний розбір як самостійної частини мови (або дієслівної форми).

В. № 1

1. Дієслово як самостійна лексико-граматична частина мови, що виражає динамічну ознаку.
2. *будемо навчатись, жовтіючого, списано, дізнаючись, здалеку.*

В. № 2

1. Функціонально-семантичні групи дієслів. Розрізнення дієслів дії та стану.
2. *тріщить, вивченому, прикрито, всміхаючись, по-новому.*

В. № 3

1. Граматичні категорії дієслів.
2. *проминуло б, почорніла, вказано, вдививились, здуру.*

В. № 4

1. Загальна характеристика дієслівних форм.
2. *наклею, пришитий, вимочено, збираючись, найдавніше.*

В. № 5

1. Синтаксичні функції дієслова.
2. *зацвітуть, дерев'яніючий, зрубано, вирушивши, якнайшвидше.*

В. № 6

1. Семантико-морфологічні особливості інфінітива як початкової форми дієслова.
2. *прибудуть, вражаючий, спотворено, принісши, без кінця.*

В. № 7

1. Витворення інфінітива, формальні показники цієї дієслівної форми. Суфікси інфінітива. Демінутивні форми інфінітива.
2. *обізвалась, прокидаючись, зроблено, умитий, догори.*

В. № 8

1. Загальна характеристика граматичної категорії виду дієслова.
2. *згорів би, розбуджена, зроблено, промовивши, влітку.*

В. № 9

1. Основні значення дієслів не/доконаного виду.
2. *засвіти, переможена, сказано, скосивши, зранку.*

В. № 10

1. Одновидові дієслова.
2. *помножете, зігріваючий, вимито, забувши, по-латині.*

В. № 11

1. Двовидові дієслова.
2. *подбаймо, змерзлий, скуто, лежачи, наверх.*

В. № 12

1. Дієслова симетричної видової парадигми. Способи творення видових пар.
2. *вишиваю, вилитий, випрасувано, живучи, на сміх.*

**ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ
«СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА.
МОРФОЛОГІЯ: СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ, ОКРЕМІ ЧАСТИНИ
МОВИ»**

В. № 1

1. Загальна характеристика службових частин мови.
2. *впоперек, як, досить, от тобі і раз, хур-р.*

В. № 2

1. Визначення прийменника як службової частини мови. Основні підходи до визначення статусу прийменника.
2. *перед, якже, що-, стоп, ш...ш...ш...*

В. № 3

1. Семантичні типи прийменників.
2. *протягом, немов, хай, трясця його матері, тям-тям.*

В. № 4

1. Синтаксичний принцип класифікації прийменників.
2. *одночасно з, хоч...але, чи-, ого, ік-ік.*

В. № 5

1. Походження прийменників.
2. *очима, бо, ледве не, нумо, трісь.*

В. № 6

1. Будова прийменників. Правопис.
2. *незважаючи на, якщо, бодай, хоч куди, хрусь.*

В. № 7

1. Основні значення конструкцій з первинними прийменниками.
2. *побіля, чи, його, біс, пі-пі.*

В. № 8

1. Визначення сполучника як службової частини мови.
2. *об, чим...тим, рівно, вау, дзень.*

В. № 9

1. Класифікація сполучників за способом уживання.
2. *оддалік від, ніби, якось, а-кота, кря-кря.*

В. № 10

1. Поділ сполучників за синтаксичною ознакою на сурядні, підрядні та пояснювальні.
2. *завдяки, звідки, й, фас, пурх.*

В. № 11

1. Походження сполучників.
2. *задля, задля того щоб, а, браво, туп-туп.*

В. № 12

1. Структура сполучників. Правопис.
2. *зо, оскільки, ой, геть, бе-бе.*

В. № 13

1. Розрізнення сполучників та сполучних слів.
2. *до, щойно, не-, гол, тьоп-тьоп.*

В. № 14

1. Розрізнення сполучників та омонімів – різних частин мови.
2. *попри, якби...то, ні, гай-гай, цвірінь-цвірінь.*

СПИСОК НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Вільчинська Т., Бабій І. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: навч. посібник. 3-тє вид., переробл., доповн. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2016. 184 с.
2. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, С. Соколова; за ред. К. Городенської. К. : ВД Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
3. Горпинич В. Морфологія української мови: підручник. К.: Академія, 2004. 335 с.
4. Добролюбова Г. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Дієслово та його форми. Службові частини мови: навчальний посібник. Житомир: ЖДУ ім. І.Франка. 2021. с.
5. Караман С., Караман О., Плющ М. Сучасна українська мова: навч. посібн. К.: Літера ЛТД, 2011. 560 с.
6. Лаврінець О., Симонова К., Ярошевич І. Сучасна українська літературна мова. Морфемика. Словотвір. Морфологія: підручник. К.: НАУКМА, 2019. 524 с.

Додаткова

1. Венжинович Н. Сучасна українська літературна мова: навчальний посібн. 3-тє вид., випр., доповн. К.: Знання, 2008. 304 с.
2. Гнатюк Г. Дієприкметник в сучасній українській літературній мові: монографія. К.: Наукова думка, 1982. 248 с.
3. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. 398 с.
4. Загнітко А. Теоретична граматика української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
5. Коць Л. Дієприслівник в сучасній українській літературній мові: монографія. К.: Наукова думка, 1964. 164 с.
6. Лобода В., Скурятівський Л. Українська мова в таблицях: Довідник. К., 1993.
7. Островський В., Островська Г. А українською кажуть так...: навч. посібник. Тернопіль: Тернограф, 2013. 456 с.
8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Київ-Полтава: Брама, 2006. 716 с.
9. Склярєнко В. Історія українського наголосу. Дієслово: монографія. К.: Наукова думка, 2017. 660 с.
10. Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / Л. Алексієнко, О. Зубан, І. Козленко; за ред. А. Мойсієнка; КНУ. К. : Знання, 2013. 504с.
11. Сучасна українська мова / За ред. О. Пономарева. – К.: Либідь, 2001.
12. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. та ін. К.: Українська енциклопедія, 2000. 750 с.
13. Чукіна В. Граматика української мови в таблицях і схемах: довідкове вид. К.: ВП Логос-М, 2019. 130 с.
14. Чукіна В., Почтаренко О., Почтаренко Г. Український правопис у таблицях, схемах, коментарях: довідк. видання. К.: Логос-М, 2019. 176с.

- 15.Цілина М. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навч. посібн. для дистанц. навчання. К.: УН-т «Україна», 2008. 215 с.
- 16.Ющук І. Українська мова: підручник. К.: Либідь, 2005. 640 с.

ПРАКТИЧНІ ПОСІБНИКИ

1. Бабій І., Вільчинська Т. Службові слова в сучасній українській мові: посібник. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2004. 96 с.
2. Богдан М., Власенко В., Конторчук Г. Сучасна українська літературна мова. Лексичний, фонетичний і граматичний аналізи: навчально-методичний посібник. Ж.: ПЦ ЖДПУ, 2001. 135 с.
3. Варзацька Л. Формування мовних компетентностей учнів 5-7 класів на уроках української мови: метод. посібник. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2018. 168 с.
4. Вільчинська Т., Бабій І. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: Практикум. Ч. 2. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2002. 48 с.
5. Добролюба Г. Методичні рекомендації до практичних занять із сучасної української літературної мови (Морфологія. Дієслово та його форми. Службові частини мови). Житомир: Вид-во ЖДУ, 2021. с.
6. Мединська Н. Сучасна українська літературна мова. Збірник вправ з морфології: навч. посібник. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2007. 184 с.
7. Плющ М., Леута О., Гальона Н. Сучасна українська мова: збірник вправ. К.: Вища школа, 1995. 285 с.
8. Прус В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Зразки розборів. Ж.: ПЦ ЖДПУ, 2011. 176 с.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://irbis.zu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_11/cgiirbis_64.exe

Бібліотека українських підручників [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://pidruchniki.ws/>.

Бібліотека Гумер [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.gumer.info/>

Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [6. www.dnrb.gov.ua](http://www.dnrb.gov.ua).

Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського: режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>

https://ukrainskamova.com/publ/chinnij_pravopis/morfologija_i_pravopis/perekhidni_i_neperekhidni_dieslova/6-1-0-117

<https://school.home-task.com/slovotvir-diyeslova/>

<https://studfile.net/preview/5056043/page:9/>

<https://studfile.net/preview/2425929/page:21/>

http://irbisbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuvgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vzu_fi_2012_1_91.pdf

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	3
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	5
РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ТЕМАМИ	6

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1. Дієслово як самостійна лексико-граматична частина мови	6
Тема 2. Дієприкметник, дієслівні форми на <i>-н-о</i> (<i>-ен-о</i>), <i>-т-о</i> , дієприслівник як окремі дієслівні форми	13
Тема 3. Прислівник Станівник. Модальник	15
Тема 4. Службові частини мови. Прийменник	18
Тема 5. Сполучник як службова частина мови	20
Тема 6. Частка як службова частина мови	24
Тема 7. Інтер'єктив як окрема частина мови. Вигук. Звуконаслідування (ономатоп)	27
Модульна контрольна робота № 1 (зразок)	31
Модульна контрольна робота № 2 (зразок)	33
Питання до екзамену із СУЛМ. Морфологія	35
Тестові завдання (зразки)	38
Індивідуальні завдання до теми «Дієслово. Прислівник»	40
Індивідуальні завдання до теми «Службові частини мови. Окремі частини мови»	41
СПИСОК НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	42